

FÖRR OCH NU

Tidskrift för en folkets kultur och historia

INNEHÅLL NUMMER 2 2017

Ledare Om Tegnér, nationalromantik och alliansfrihet.....	3
Anders Björnsson SENT I LIVET OCH PÅ JORDEN – Om modernisten Theodor Fontane.....	8
Jan Käll Om Anton Tjechov.....	14
Jan Käll Om Tjechovs Körsbärsträdgården.....	29
Hans Arwin Frihet.....	22
Julien Hach Macrons valseger är maktelitens Brumairekupp.....	23
Per-Olov Käll När Frankrike bröt samman – om William L. Shirers storverk <i>The Collapse of the Third Republic</i> . Del II.....	37

Förr och Nu är en kulturtidskrift som tidigare utkom mellan åren 1974 och 1996. Tidskriften var den gången en papperstidning i A5-format och utgavs med fyra nummer per år. Detta är ett försök att åter väcka liv i tidskriften, nu som webbtidskrift. Webbadressen är www.forrochnu.se.

Förr och Nu:s program och inställning uttrycks genom de fyra parollerna:

Försvar för yttrande- och tryckfriheten
För en folkets kultur
För en folkets historia
Antiimperialism

Varje artikelförfattare svarar dock själv för de åsikter hen framför.

REDAKTION:

Ulla-Britt Antman
Jan-Olof Erlandsson
Jan Käll
Per-Olov Käll (ansvarig utgivare)
Anne Lidén

KONTAKT:

Redaktionen nås på
red@forrochnu.se
eller adress
Förr och Nu
c/o Käll
Nya Tanneforsvägen 38 C
58242 Linköping

LEDARE

Om Tegnér, nationalromantik och alliansfrihet

AV PER-OLOV KÄLL

Nog hände det att man var lite nervös om man i början på 60-talet gick till en av lektor Fröbergers svensklektioner i Enskede Högre Allmänna Läroverk vid Gullmarsplan utan att ha läst de förelagda sidorna av Tegnér's Fritjofs saga, som åtminstone på den tiden tillhörde de svenska klassiker som det ingick i läroplanen att läsa utdrag ur. Tegnér var inte ointressant men en jämförelse med Carl Michael Bellmans brokigare (och påtagligt onyktrare) värld utföll inte alltid till Tegnér's fördel. Inte heller en jämförelse med Bengt Lidner:

På Nova Zemblas fjäll, i Ceylons brända dalar,
Hvar hälst en usling fins, är han min vän,
min bror:
Då jag hans öde hör, med tårar jag betalar
Den skatt jag skyldig är, Natur! dig, allas
Mor!

Som är de välkända inledningsraderna i "Grevinnan Spastaras död", en dikt som Lidner ska ha inspirerats till genom den tragedi som jordbävningen i Kalabrien 1783 förorsakade.

Nåväl, Tegnér's skicklighet som versmakare är obestridlig och i den inledande dikten om "Fritjof och Ingeborg" klingar orden skönt:

Der växte uti Hildings gård
två plantor under fostrarns vård.
Ej Norden förr sett två så sköna,
de växte härligt i det gröna.

Den ena som en ek sköt fram,
och som en lans är hennes stam;
men kronan, som i vinden skälver,
liksom en hjälm sin rundel hvälver.

Den andra växte som en ros,
när vintern nyss har flytt sin kos;
men våren, som den rosen gömmer,
i knoppen ligger än och drömmer.

Men stormen skall kring jorden gå,
med honom brottas eken då,
och vårsol skall på himlen glöda,
då öppnar rosen läppar röda.

Så växte de i fröjd och lek,
och Frithiof var den unga ek;
men rosen uti dalar gröna
hon hette Ingeborg den sköna.

Det är onekligen högoktaniga rim men hundratalet sidor eller mer i denna stil framkallar ändå en blott nödtorftigt dold gäspning hos läsaren. Utan att man märker det har man tappat tråden och blicken förlorar sig i vaga drömerier.

Tegnér porträtterad av Leonard Henrik Roos af Hjelmsäter (1787-1827). Xylografi av Evald Hansen (1840-1920). [Källa: Public domain]

Tegnér, som drygt fyrtio år gammal hade utnämnts till biskop i Växjö (vilket innebar en bättre lön än den han hade som professor i grekiska i Lund, även om lönen enligt vad Tegnér själv nämner i sina brev inte var avgörande för bytet av jobb), arbetade på sin odödlighet genom en ihärdig produktion av högstämda festtal och hyllningsdikter. Generationer av modersmåls lärare har framhållit för Sveriges gymnasister att ta till sig dessa som förebilder. Likväl framstår idag denna *germanskt-fornordiskt* eller *karolingiskt* eller *gustavianskt* inspirerade nationalromantik som bortglömda teaterkulisser, som sedan länge samlar damm i källaren.

Så kan man beskriva det.

Frågan är om det är så?

Historiska kulisser må för eftervärlden framstå som föråldrade, men en gång representerade de levande realiteter

som grep tag i och eldade sinnena. Om vi lyssnar ordentligt hör vi att de fortsätter att väsnas där nere i mörkret.

Tegnér's Fritjofs saga kan beskrivas som en romantiserande parafra på en verklig isländsk saga från 1300-talet, "Fritjof den djärves saga" (*Friðbjófs saga hins frækna*). Handlingen i sagan utspelar sig i Norge på 700-talet. (Om handlingen kan man med fördel läsa på Wikipedia.) Sagan lär finnas översatt till samtliga europeiska språk, otaliga gånger till engelska och tyska. Den första svenska översättningen utgavs 1737. På 1820-talet började Esaias Tegnér i Götiska förbundets tidskrift *Iduna* publicera utkast till en egen version av Fritjof, som utkom i bokform 1825.

Till dem som visade intresse för Tegnér's Fritjof hörde ingen mindre än Goethe. Litteraturhistorikern Algot Werin (1892-1975) utredde saken i en artikel i *Ord och Bild* 1932:

När Goethe helt vänligt anmälde Frithiofs saga i sin tidskrift 'Über Kunst und Altertum' hade han ju ingen aning om detta sammanhang. [Att Tegnér inte bara hörde till Goethes svenska beundrarskara utan även var direkt influerad av honom; min anm.] Han trodde att den svenske poeten endast omskrivit ett gammalt nordiskt epos och betraktade hans dikt som "folkpoesi". "Vi vilja endast tillfoga", skrev han, "att den gamla, kraftiga, gigantisk-barbariska diktarten, utan att vi rätt veta hur det går till, kommer oss till mötes på ett nytt, fint och sinnrikt sätt (eine neue, sinnigzarte Weise) och likväl icke vanställt". (*Ord och Bild*, 11/1932, 575ff)

Det är inte självklart att man från detta kan dra slutsatsen att Tegnér's beundran av Goethe motsvarades av en Goethes beundran av sin svenska kollega. Själv skulle jag luta åt att Tegnér trots allt var alltför svenskt försiktig. Han saknade en Rickard Wagners geniala förmåga att inte hejdas av det extrema.

På det hela taget kan jag tycka att August Malmströms (1829-1901) illustrationer till 1876 års illustrerade utgåva av Fritjofs saga på sitt sätt är maffigare än Tegnér's text. Men det är min personliga värdering. Vid den tidpunkten befann sig nationalromantiken på sin höjdpunkt och skalden själv var död sedan trettio år.

August Malmström (1829-1901), illustration till Tegnér's Fritjofs saga.
[Källa: <http://runeberg.org/Fritiofs/>]

Vilken kraft de fornnordiska myterna och sagorna hade över sinnena vet vi inte endast genom Wagners operor. (Inte bara Nietzsche utan även Hitler var som bekant en hängiven wagnerian, som troget besökte sitt Bayreuth.) När det gäller sagohjälten Fritjof lät den tyske kejsaren Wilhelm II i staden Vangsnes i Norge år 1913 – året före Första världskrigets utbrott – resa en tolv meter hög bronsstaty av honom.

Fritjof i Vangsnes, Norge av tyske skulptören Max Unger (1854-1918) [Foto: [Ssolbergj](#), Creative commons]

Den står där än idag och på sockeln kan man läsa:

**DIESES DENKMAL WURDE
GESCHAFFEN
VOM BILDHAUER MAX UNGER ZU
STEGLITZ-BERLIN,
IN DER ZEIT VON 1910–1912.
DEN BRONCEGUSS FÜHRTE DIE
AKTIEN-GESELLSCHAFT
GLADENBECK
IN BERLIN-FRIEDRICHSHAGEN
IN 8 MONATEN AUS.
DEN SOCKEL BAUTE INGENIEUR
HERTZBERG
IN BERGEN.
DIE FIGUR HAT EINE HÖHE VON 12
METERN.
DER SOCKEL IST 10½ METERN HOCH
[1]**

Det är felaktigt och ohistoriskt att betrakta Esaias Tegnér som en död litterär storhet bara därför att han skrev i en stil som idag kan upplevas som föråldrad. Det viktiga är att de ord och tankar han med intellektuella överväganden och litterär hantverksskicklighet satte på pränt fortsätter att påverka oss. Oavsett om vi bryr oss eller inte.

För att belysa detta kan vi ta hans välkända hyllningsdikt till Karl XII, publicerad 1818 med anledning av hundraårsminnet av ”hjaltekonungens” död:

Kung Karl, den unge hjälte,
Han stod i rök och damm.
Han drog sitt svärd från bälte
Och bröt i striden fram.
”Hur svenska stålet biter,
Kom, låt oss pröva på!
Ur vägen, moskoviter!
Friskt mod, I gossar blå!”

Och en mot tio ställdes
Av retad Vasason.
Där flydde vad ej fälldes;
Det var hans lärospån.
Tre konungar tillhoppa
Ej skrevo pilten bud.
Lugn stod han mot Europa,
En skägglös dundergud. [2]

Litteraturhistorikern Henrik Schück (1855-1947) hävdade att Tegnérns beundran för Karl XII egentligen hade samma grund som hans beundran för Napoleon Bonaparte. Båda hörde till Tegnérns hjältar.

Nu är hjältedyrkan sällan helt oskyldig. År 1818 inföll inte bara hundraårsminnet av Karl XII:s död; det var framför allt tioårsminnet av inledningen på det svensk-ryska krig som skulle leda till den största militära och politiska katastrofen i Sveriges historia. Förlusten av Finland.

När liberalernas försvarspolitiska talesman Allan Widman, tillika ordförande i riksdagens försvarsutskott – mannen med den något entoniga rösten – offentligt spekulerar i ett kommande krig mellan Sverige och Ryssland, då spökar nog Tegnérns med sitt friska mod utrustade blåa gossar någonstans där i bakhuvudet på honom.

Själv skulle han nog avvisa ett sådant påstående. Ty enligt sin egen mening ser Widman på världen med en oför-

villad liberal blick. Försvarsutskottets ordförande har deklarerat att enligt hans uppfattning Sverige och Ryssland efter sin mer än tvåhundraåriga fred på nytt kan vara på väg att hamna i krig med varandra, vilket enligt honom kan tänkas ske på följande sätt.

Det börjar med att Putin går till angrepp mot en eller flera av de baltiska staterna. Det är visserligen oklart vilka geopolitiska eller andra vinster Ryssland kan tänkas uppnå genom ett sådant högriskförfarande. En fråga som Widman och andra förespråkare av svenskt Natomedlemskap helst undviker att diskutera. Nato svarar nu genom att gå i krig för att försvara Baltikum. I ett sådant läge kan, hävdar försvarsutskottets ordförande, Sverige inte undgå att dras med. I synnerhet som vi redan har långtgående avtal med Nato.

Man kan säga att Tegnér hör till de ”ljusgestalter” som i likhet med försvarsutskottets ordförande sällan har rätt. Det är i och för sig inte ett moraliskt fel. År 1818 hade inte bara Karl XII varit död i hundra år och Napoleon I befann sig i engelsk fångenskap på Sankt Helena. Det året tillträdde också den från Frankrike importerade marskalken Jean-Baptiste Bernadotte som Sveriges nya kung Karl XIV Johan.

Tegnér ogillade detta. Ty i slaget vid Leipzig 1813 hade Bernadotte bytt sida och sällat sig till Napoleons motståndare. Således hade han förrått Tegnérns idol. Genom detta förräderi – som från Bernadottes sida sannolikt begicks av taktiska dynastiskt-egoistiska skäl – började dock grunden att läggas till den alliansfria svenska utrikes- och säkerhetspolitiken. Denna alliansfrihet har odiskutabelt varit en huvudfaktor bakom den närmaste unikt långa fredsperiod vårt land haft förmånen av. Att vi också haft en del tur förändrar knappast detta.

Av ytterst dunkla skäl tycks Sverige nu vara på väg att överge denna alliansfrihet.

NOTER

[1] I översättning: Detta minnesmärke skapades av bildhuggaren Max Unger i Steglitz-Berlin under tiden 1910-1912. Bronsgjutningen utfördes av Aktiebolaget Gladenbeck i Berlin-Friedrichshagen på 8 månader. Sockeln byggdes av ingenjör Hertzberg i Bergen. Fig-

uren har en höjd av 12 meter. Sockeln är 10¹/₂ meter hög.

[2] Hela dikten på <http://runeberg.org/tegner/067.html>

SENT I LIVET OCH PÅ JORDEN – Om modernisten Theodor Fontane

AV ANDERS BJÖRNSSON

Anders Björnsson, författare, översättare och debattör, presenterar här en tysk klassiker Theodor Fontane född 1819 i Neuruppin i Brandenburg, död 1898 i Berlin. En klassiker, ja, därtill i den stora romantisk-realistiska traditionen men likväl förhållandevis lite känd i vårt land. Björnsson har nyligen översatt Fontanes romaner *Der Stechlin* (1898) (sv. titel *Stechlin*, Bokförlaget Atlantis 2017) och *Irrungen, Wirrungen* (1888) (*Irrvägar*, CKM Förlag 2017). Tidigare finns på svenska romanen *Effi Briest* (1895), senast utgiven på Natur & Kultur 1986.

En del börjar sent. Theodor Fontane (1819–1898) var nästan sextio år då han debuterade som skönlitterär författare. Under sina återstående tjugo levnadsår skulle han skriva mellan fjorton och sjutton romaner – det beror litet på hur man räknar, några böcker etiketterades som långa noveller. Det är ett betydande opus. Men då bör man veta att han före ”debuten” hade producerat sig som skald, journalist, krigskorrespondent, teaterkritiker, hembygdsskildrare, akademisekreterare. En litteratör som

skrev för brödfödan, inte en diktare i den idealistiska tyska traditionen. Heinrich Mann har utpekat honom som den realistiska romanens uppfinnare i Tyskland. Starka intryck tog han av Dickens, George Eliot och Walter Scott – han hade några år som preussisk pressattaché i London på 1850-talet – och som ättling till franska hugenotter visste han förstås också vilka Balzac, Flaubert och Zola var.

Märkvärdigt nog var denne i Sverige så förbisedde författare också välunderättad om skandinavisk kultur, särskilt dansk. I en av de romaner som jag har översatt finns referenser till både Jenny Lind och svenska säkerhetständstickor liksom till drabbningar mellan svenska och tyska militära enheter. Särskilt slaget vid Fehrbellin, en ort cirka fem mil norr om Berlin, år 1675 tilldrar sig Fontanes intresse. Det blev en seger för Brandenburgs trupper under generalen Derfflinger och markerar början på Preussens uppstigande till en europeisk stormakt. Kurfursten Fredrik Vilhelm gavs efter detta slag epitetet ”stor”, och genom invecklade allianssystem utlöstes det så kallade skånska kriget, där

svenskarna å sin sida satte Danmark på plats. Det blev nu ingen hållbar triumf. Inom en generation var den svenska stormaktens öde beseglat. Men den tyska kraftutvecklingen hade inletts, och knappt två hundra år senare såg ett skinande tyskt kejsarrike dagens ljus.

Detta var produkten av Otto von Bismarcks skickliga realpolitik, som på många sätt var i Fontanes smak. Bismarck, född i Wienkongressens slutskede 1815, var nästan årskamrat med Fontane. Det var också Karl Marx. 1848 hade Fontane stått på barrikaderna i Berlin, medan Bismarck var i full färd med att organisera ett militärt ingripande mot upprorsmännen. Unge Fontane hade under fyrtioåret skrivit ballader i nationalromantisk anda, i en stil som har likheter med Runebergs. Med det revolutionära nederlaget tog han skeden i vacker hand men utan att bli kappvändare. Han uppträdde i alla sina kapaciteter som en fri intellektuell, även om han periodvis var avlönad av den preussiska staten. Han tillhörde aldrig samhällets eliter. Han var vad man skulle kunna kalla en bildningsmåborgare.

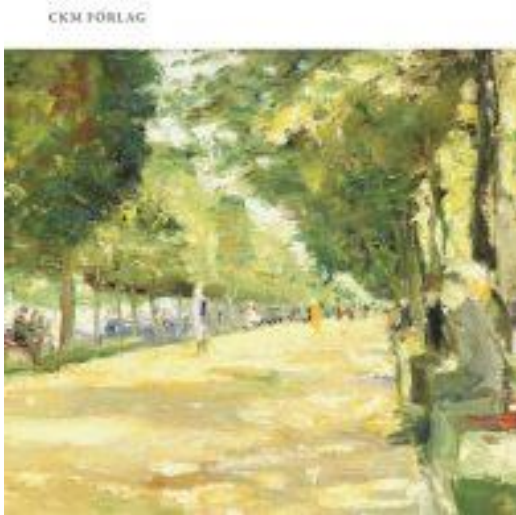
Slaget vid Fehrbellin ägde rum inte långt från Fontanes egna hemtrakter. Född i garnisonsstaden Neuruppin, som idag har tillnamnet Fontanestadt, skulle han göra denna stad med omgivande landskap – skogar, floder och sjösystem – bekanta för en borgerlig läsekrets som hade bosatt sig i stenöknar med stinkande kanaler och förlorat sina rurala rötter. Med de populära skildringarna *Wanderungen durch die Mark Brandenburg* lyckades han rentav uppamma ett slags tidig turism i grundarårens Tyskland, där osunda industrimiljöer gjorde livet till en prövning för hög som låg. Här är det reportern Fontane som breder ut sig och som samtidigt företar miljöstudier till sina egna kommande romanprojekt. Han beskriver närmast förälskat gamla

aristokratiska herresäten, vars innehavare är dömda till social undergång i den kapitalistiska marknadsekonomins malström, och han visar sympati med människor som har kommit på undantag i moderniseringsprocessen. Men han ställer sig inte i vägen för denna process. Han är själv något av en modernist, eller med tidens uttryck: en dekadent. Inte mycket för det upphöjda, det transcendentala eller det finkulturella.

Fontane var och verkade här och nu. Faderns yrke var apotekare och det blev inledningsvis också hans eget. Han tog en statlig yrkesexamen, det vill säga han gick inte den lärda vägen, och praktiserade några år i apotek. En del av hans ungdom hade tillbringats i Schwinemünde, dit fadern hade måst flytta på grund av spelskulder, och på fyrtioåret kom unge Fontane i kontakt med tidens litterära avantgarde i Sydtyskland, varefter han gav upp sin apotekarkarriär för att bli fri skriftställare. Bildning hade han skaffat sig i föräldrahemmet genom faderns närmast sokratiska metod att i dialogform dryfta komplicerade ämnen. Denna "folkliga självfostran" kom honom väl till pass när han gjorde sina skarpa iakttagelser av den sociala verkligheten, och det är mer än troligt att ungdomsåren uppe vid Östersjökusten har fått bidra med atmosfären i sedeskildringen *Effi Briest* (1894), länge den enda av hans romaner som var tillgänglig på svenska.

Flertalet av dessa skönlitterära verk har kvinnliga huvudpersoner; hans kvinnoporträtt är för det mesta nyanserade, och när han någon gång förgrovar dem är det för att få fram en motpol till positiva drag i den kvinnliga naturen som han vill framhäva. Det är inte omöjligt att hans egen lätt depressiva läggning har medverkat till en empati för det svaga könet.

THEODOR FONTANE
IRRVÄGAR

I *Irrvägar* (*Irrungen, Wirringen*, 1888, på svenska 2017) är det en tvätterska och sömmerska, Lene, som är centralgestalten. Berättelsen utspelar sig i Berlin, till stora delar i trakterna av Zoologischer Garten som ännu inte hade inkorporerats och blivit kejsarstadens mest fashionabla distrikt. Det lantliga, som vår tids Berlin ännu har gott om, var ingen idyll, men människor på gränsen mellan proletariat och småborgerskap fick ändå vara någorlunda i fred – man kommer att tänka på att Berlin länge hade rykte om sig att vara en plats för religiös och politisk tolerans, och minnet efter venderna som trängts undan av den germanska anstormningen var inte helt utplånat. Berlin saknade förvisso Dresdens och Hamburgs arkitektoniska skönhetsvärden, det var en stor håla dit nyrikedomen efter riksgrundandet 1870–1871 drogs och lika ofta den dåliga smaken. Fredrik den store hade valt Potsdam före Berlin, och inte heller Bismarck vistades där mer än nödvändigt. Han trivdes på gods och kurorter.

Sådan var denna tid som i hög grad var en brytningstid.

Theodor Fontane är dess oöverträffade skildrare. Han hyser, liksom för övrigt den unge Heinrich Mann, ett genuint förakt för parvenyn, uppkomlingen; för honom är gamla pengar mera värda än nya. Det tyska ger han inte mycket för: hans land är Mark Brandenburg, med sina våtmarker, sina kastanjealléer, sin uradel som fanns där innan Hohenzollernarna kom in i bilden. Gamle majoren Dubslav von Stechlin i Fontanes sista roman med hans efternamn som boktitel (1898, på svenska 2017) hyste aktning för det reformsinnade prästerskapet, och även för svarvaren August Bebel, den tyska socialdemokratins ledare, visade han respekt. En godmodigt tecknad figur i *Stechlin* är ortens skollärare som besatt insikter i både biodling och hembygdsforskning. I den liberala demokratins England hade Fontane själv sina politiska ideal – där fanns en fri press, ett livskraftigt föreningsliv, ett minde hierarkiskt socialt system än det som länge rått i den preussiska militärstaten och dess byråkratiska lydnadskultur. Fontane förfogar över en sällsamt skarp blick för de intima och informella sammanhangen och gör sig gärna löjlig över världens alla viktigpettrar. Undersåtlig ville Fontane inte vara utan individualist, medborgare.

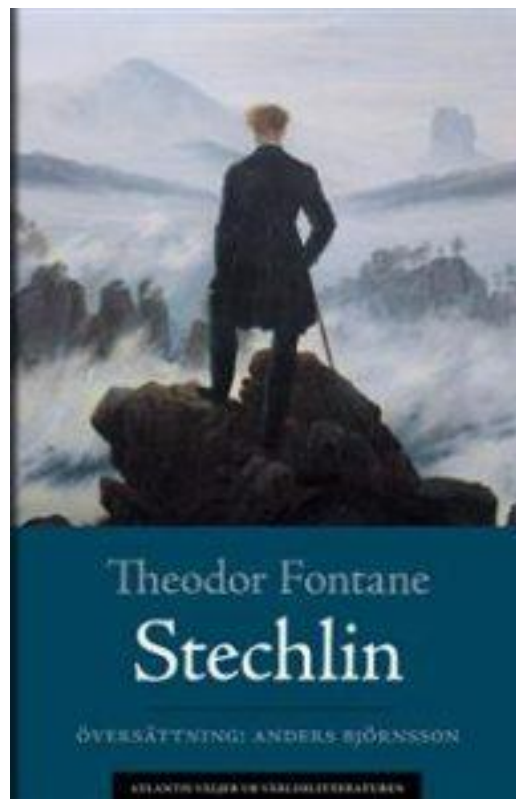
Han valde teman som kunde provocera. Lene i *Irrvägar* inleder en förbindelse med Botho, en adlig kavallerilöjtnant och fattiglapp som levde på alldeles för stor fot. Dylika konkubinater var inte ovanliga i det gamla ståndssamhällets upplösningsskede, men det utmanande var dels att Lene även tidigare hade haft en man, dels att baronen, hennes älskare, uppfattade henne som sin jämlike. Han skänkte henne sin uppmärksamhet och sin kärlek men inga presenter; det är inte troligt att han hade haft råd att ge henne en av-

skedsgåva i form av en handskaffär. Hans räddning var att bryta med den han älskade och gifta sig till ett varaktigt välstånd (istället för att leva på en morbroders handlån). Den blivande hustrun är fjollig och fåfäng. Botho förlorar sina illusioner men inte sina känslor för Lene. En officerskollega avråder han samtidigt för att begå en dumhet och gifta sig nedåt.

Denna berättelse väckte upprörda känslor, inte minst i den liberala pressen. Den fick en "Det går an"-stämpel. Man skojade inte så där ansvarslost och nästan uppsluppet med den egendomsägande klassen, samhällets stöttepelare. Lene ingick efter brytningen med sin baron ett äktenskap med en betydligt äldre karl, en religiöst lagd hantverkarmästare, som just inte hade någonting emot att ta hand om en fallen kvinna och som hon heller inte behövde älska. Stackars Effi råkade några år senare å andra sidan riktigt illa ut efter att i ett obehagat ögonblick ha gett sig åt en charmör och gått miste om både make och barn och dessutom sina föräldrars välvilja.

Sådana vardagsproblematiker hade dittills inte ansetts värdiga att berika litteraturen. Men Fontane var inte för fin för att smutsa sina händer. Han odlar småpratet och intresserar sig för historiens bifigurer. Han kan bli mångordig, men han är inte mycket för de stora orden. Dubslav von Stechlin faller igenom i ett riksdagsval till den tyska riksdagen, som kandidat för det konservativa partiet – och några av hans närstående drar en suck av lättnad, de inser att han inte skulle göra sig i en talarstol. En bakgrund är säkert att socialdemokratin år 1890 hade erövrat ställning som den tyska riksdagens största parti. Det var den händelsen som till slut drev bort Bismarck från makten. Han hade för en stund övervägt en militärkupp för att ställa saker och ting till rätta. Nu gled initiativet över till

en krets av svassande aristokrater som Fontane inte kunde med och som inte insåg att deras tid var förbi.

Åtskilliga av Fontanes referenspunkter finns i det förflutna. Han var ingen skolad historiker men vann erkännande av fackmännen på området. Hans första roman, *Vor dem Sturm* (1878), handlar om förspelet till slutstriden mot Napoleon. Det är patriotismens och befrielsekrigets år. I *Stechlin*, den sista roman han fullbordade, blickar författaren och hans talesman, den avdankade majoren, tillbaka på denna heroiska tid (då ingen av dem var född), när preussiska och ryska soldater och officerare levde samman i bivack och slogs mot en gemensam fiende. Samförståndet mellan Preussen och Ryssland – det var Bismarcks program, det blev hans fredsverk, imponerad som han var efter sina unga sändebudsår i Petersburg av den ryska mentaliteten, uthålligheten och viljan till inordning i det gemensamma. Och naturligtvis är de finaste gardesregementena i den preussiska armén uppkallade efter ryska kejsare.

I Sverige har Theodor Fontane knappast varit ett namn på var mans läppar. I Tyskland är han en kultfigur; man kan nästan tala om att där florerar en Fontane-industri, litet grand åt Strindberg-hållet. I Neuruppin finns det så klart ett Fontanehaus (där faderns apotek låg) och en centralt belägen krog som heter Theo. Inte långt från denna stad ligger slottet Rheinsberg, där Fredrik den store tillbringade sina sista kronprinsår. Sjölandskapet är här mycket varierat. Hit gör man en utflykt i *Stechlin* under själva den upptrissade valdagen, och det var till denna plats som Kurt Tucholsky förlade handlingen i sin kärleksroman *Rheinsberg* (1912), också den en utmaning mot den borgerliga smaken. Givetvis finns det ett Tucholsky-museum i en av flyglarna, och på flera av slottets väggar hänger porträtt av den svenska drottningen Lovisa Ulrika, Fredrik den stores syster. I sjön Stechlin trivs en siksört som är uppkallad efter Fontane på latin. Vid sjökanten låg tidigare DDR:s stolthet, ett kärnkraftverk; nu är här ett limnologiskt laboratorium.

Schloss Rheinsberg, inte långt från Theodor Fontanes födelsestad Neuruppin. I en av flyglarna finns ett Tucholskymuseum.[Källa: [Hejkal](#) at [German Wikipedia](#)]

*Sjön Stechlin norr om Berlin är känd för sitt klara vatten. I närheten ska godset med samma namn ha legat, enligt beskrivningen i Fontanes sista roman *Stechlin** [Källa: Public domain]

Utflyktsmål – javisst! Men det finns oändligt mycket mer att upptäcka, i texterna. *En invecklad historia* heter Günter Grass' roman om det tyska enandet på svenska (1997, i original *Ein weites Feld*, 1995). Huvudpersonen, kallad Fonty, låter Grass vara född 1919 i själva Neuruppin, och han förser honom med alla tänkbara Fontane-attribut. Fonty är avbilden, han har en gång stått framför helfigursstatyn av sin föregångare, nu försöker han leva sig in i den gamles världsbild och tankevärldar. Redan på den tjocka bokens första två sidor träder man in i Fontaneland, med mystifikationer som måste få en modern läsare att studsa – eller att metodiskt söka sig in i ett nytt mikrokosmos av känt och okänt:

Han talade om sin ”nog så allmänt kända ’päronballad’”, om sin ”Grete Minde och hennes eldsvåda” och ideligen kom han in på ”sin” Effi, som ”luftens dotter”. Dubslav von Stechlin och den askblonda Lene Nimptsch, Mathilde med kaméansiktet och Stine med den alltför bleka hyn, jämte änkan Pittelkow, Briest i hans svaghet, Schach som gjorde sig löjlig, skogvaktare Opitz och den klena Cécile, allesammans hörde de till hans persongalleri. Och det var inte alls med glimten i ögat utan i

övertygelsen om att ha genomlevt alla dessa lidanden som han klagade över den trampkvarn han befunnit sig i som apotekare under revolutionen 48. Likadant var det med den därpå följande tiden som sekreterare i Preussiska Akademien för de sköna konsterna – ”Är alltjämt kolossalt visnen och nere i nerverna” – och så följde rapporten om den kris som var nära att medföra inläggning på nervhem. Han var det han sade, och de som kallade honom Fonty trodde honom på hans ord så länge han stod och kåserade på ett sätt som i träffsäkra anekdoter levandegjorde adelns i Mark Brandenburg storhet och fall...

Fontanestadt Neuruppin, uppfört efter en brand 1787, skonades från förstörelse under andra världskriget, sedan stadens styrande beslutat att inte bjuda den framryckande sovjetarmén motstånd. Staden är byggd enligt rutnätsmönster, och här finns gatunamn kvar från DDR-tiden. Här Karl Marx-Strasse. [Foto: [Clemensfranz](#)]

Om Anton Tjechov

AV JAN KÄLL

Jan Käll, jurist och dramatiker, diskuterar här den ryske dramatikern Anton Tjechovs (1860-1904) betydelse för den moderna dramatiken. Han påpekar att Tjechov visserligen inte var en politiskt revolutionär författare utan en liberal humanist men att inte desto mindre de ofta gjorda ”stämningfulla” tolkningarna av hans verk i Stanislavskijs efterföljd tenderat att dölja den starkt samhällskritiska tendens som genomsyrar hans dramatik. Tankegången vidareutvecklas i den följande artikeln om Tjechovs pjäs *Körsbärsträdgården*.

Anton Tjechov var blott 44 år gammal när tuberkulosen ryckte bort honom. Det var 1904. Då var han redan en i Ryssland berömd författare. Det är en berömmelse som har stått sig. Mer än så: den har spritt sig världen över. Först var det novellisten Tjechov som slog igenom, därefter dramatikern Tjechov.

Förutom några mindre enaktare blev det sammanlagt sju pjäser. Fyra av dessa – Måsen, Tre systrar, Onkel Vanja och Körsbärsträdgården – räknas till världsdramatiken och betecknas som klassiker. Det är därför ingen överdrift att kalla Tjechov för en av 1900-talets mest inflytelserika dramatiker. Den

påverkan han utövat på efterföljande generationers scenförfattare är i det närmaste oöverskådlig.

Anton Tjechov föddes ungefär samtidigt som en period av reformer tog sin början i Ryssland. Tsar Alexander II (1818-1881) var i viss mån en mer liberal man än sina föregångare, även om reformerna i mångt och mycket var en eftergift gentemot den allt starkare oppositionen mot tsarväldet. Ryssland var ett land i jäsning. Alexanders föregångare, Nikolaj I (1796-1855), hade under sin regeringstid upplevt över fem hundra större bonderesningar. När så Alexander genomför några försiktiga reformer, bland annat släpper han efter på censuren, öppnas dammluckorna och oppositionen hårdnar än mer. Kampen förs både öppet och illegalt. Som en följd av detta avskaffas livegenskapen 1861. Samhällskritiska författare som Tjernysjevskij, Pisarev och Dobroljubov stiger fram. De fullföljer kritikern Belinskijs krav på idéengagemang i dikten, de vill ”ställa problem under debatt”. Samtidigt publicerar såväl Tolstoj som Turgenjev, Dostojevskij och Gontjarov några av sina mest centrala verk. I litteraturhistorien brukar perioden gå under namnet *sextio-talet*.

Denna period av relativ frihet och uppsving når sitt slut då Alexander II mördas i mars 1881. Alexander III skärper censuren, ger polisen ökade befogenheter och inskränker universitetens frihet. Det är under denna period, då samhällsklimatet påtagligt hårdnar, som Tjechov börjar skriva på allvar. Men trots att han ser upp till och beundrar de revolutionärt demokratiska tendensdiktarna från *sextiotalet* går han aldrig själv samma väg. Han vägrar att ställa sin diktning, eller sitt mänskliga engagemang över huvud, i någon bestämd livsåskådning eller ideologisk tjänst. Sin syn på författarens uppgift förklarar han i ett brev till vännen och den konservativa publicisten Suvorin:

”Författarens roll består helt enkelt i att berätta om personerna, om hur förhållandena var och hur de uttryckte sig när de talade... Konstnären får inte sätta sig till doms över sina personer och inte heller över vad de säger, han skall bara uppträda som ett opartiskt vittne...”

Inställningen rymmer Tjechovs grundläggande politiska åskådning. Nämligen den liberala humanistens. Tjechov befann sig aldrig i de radikala sextiotalisternas revolutionära plantskola. Tjechov ägnade istället sin ungdom åt läkarstudier samt att bidra till sin egen och familjens försörjning genom att under pseudonym skriva, för övrigt av publiken mycket uppskattade, kåserier och noveller för diverse Moskvatidningar. Ideologiskt stod han nära de liberala kretsar som under Alexander II ivrat för livegenskapens avskaffande. Men för dessa liberaler var syftet med livegenskapens avskaffande och övriga reformer knappast att uppnå den utopiska socialismen. Vad dessa liberaler önskade var en kapitalistisk utveckling av västeuropeiskt mönster. I Alexander II hade de sett en möjlighet att förverkliga dessa förhoppningar. Därav deras stora besvikelse och uppgivenhet

då Alexander II mördades och reformdörrarna slogs igen och repressionen åter trappades upp.

Det är denna uppgivenhet och besvikelse som kommer att skapa grundtonen i hela Tjechovs författarskap. Det är dessa upplysta liberaler, ofta köpmän, läkare, godsägare och aristokrater, som Tjechov befolkar sina pjäser med. Det är desillusionerade människor. För dem är inte revolutionen något alternativ, men inte heller tror de längre på tsardömetts möjligheter att reformera sig självt. De betraktar sina egna liv som blott mellanspel. Det enda de kan göra är att hoppas på att framtida generationer kommer att få det drägligare. Vid fullt medvetande låter de sig själva sjunka allt djupare ned i förlamande passivitet.

Förvisso finns i detta ett stänk av *fin de siècle*-sjukan. Men Tjechov hade inte varit Tjechov om han blott åstadkommit en variation på ett gängse tids-tema. Hans pjäser speglar en konkret, i hög grad självupplevd, situation av att vara en historiens fånge och att stå utan varje alternativ till den rådande situationen. Av att vara oförmögen att påverka sitt eget och sitt lands öde. Det är de sista flämtande årtiondena innan de ryska revolutionärerna formerar sig på allvar. Det är denna tid som utgör fonden för Tjechovs pjäser.

Men Tjechov ägnar inte sina pjäser åt att analysera den politiska situationen. Sådana analyser intresserar honom inte. Han ogillar över huvud taget idédramer. Ett belysande exempel är hans inställning till Ibsen, som spelades flitigt i Ryssland runt sekelskiftet. Tjechov lär ha sagt att Ibsen uppenbarligen inte kände livet, eftersom sådant som hände i Ibsens pjäser inte hände i livet.

I sina brev och anteckningar upprepar Tjechov gång på gång att på scenen måste allt vara ”som i riktiga livet”. Folk

Entrén till Tjechovs hus, numera ett muséum med adress Sadovaya-Kudrinskaya 6 i Moskva. [Foto: P-O Käll]

måste prata på samma sätt som de gör i verkliga livet. Inga vändningar får föras in för att tvinga handlingen framåt, allt måste ske fullständigt organiskt. Kort sagt: all konstruktion måste bort. Han skrev:

”Låt allting på scenen vara just så komplicerat och samtidigt just så enkelt som det är i livet. Folk äter middag, helt enkelt äter middag, och samtidigt går deras lycka i fullbord eller deras liv bryts sönder.”

Det är den borne naturalisten som talar. För givetvis var även Tjechov ett barn av sin tid. Naturalismen var det litterära programmet på modet över hela Europa. Det var dags att bryta med den äldre tidens litterära stil. Realismen skulle drivas vidare in i naturalism. Författaren skulle genomföra sina skildringar med vetenskaplig exakthet. Han skulle vara helt och hållet objektiv i sitt förhållande till verkligheten. Tjechov tog djupa intryck av denna strömning.

Men på ett sätt skiljer sig Tjechov från sin generations kollegor. Ställer man

honom bredvid två andra vid tiden utpräglade naturalister som exempelvis Strindberg och Zola blir denna skillnad uppenbar. Tjechov tolkade begreppet naturalism bokstavligt. För honom var det inte, som det i hög grad var för såväl Strindberg som Zola (och Ibsen för den delen), en metod att driva den samhällsengagerade idédiktningen ytterligare ett steg vidare. Tjechov var i den bemärkelsen både mer programmatisk och mer konsekvent än sina kollegor. För Tjechov var naturalismen först och främst en metod med vars hjälp man skulle kunna skapa den perfekta illusionen av liv.

Vad Tjechov eftersträvade var dock inte enbart en slavisk imitation av vardagsverklighet. Tjechov drev naturalismen vidare. Han arbetade länge och mycket med sina texter, omskrivningarna och omarbetningarna var många. Han fin-slipade och bearbetade sitt stoff så att det till slut antog symbolisk karaktär. Det var med hjälp av denna metod han lyckades skänka sina pjäser en sådan säregen laddning.

*Anton Tjechov [Källa:
<http://english.ruvr.ru/2010/07/20/12894684.html>]*

Det har gjorts många försök att såväl fördöma som att rädda över Tjechov på den rätta sidan om den ryska revolutionen. Inga av angreppssätten träffar rätt. Tjechov glider undan och förblir i den bemärkelsen svårbestämbar. Tjechovs pjäser är lika lite några svanesånger över en dödsdömd klass som de

är hyllningar till en kommande revolution. Tjechov såg samtiden klart, om än av förklarliga skäl inte ur något efterrevolutionärt perspektiv. Han tvekade inte om att det feodala tsardömet sjöng på sista versen. Skillnaden mellan Tjechov och exempelvis efterkommande marxister är bara den att Tjechov aldrig såg någon organiserad arbetarrörelse och dess eventuella betydelse i ett framtida samhälle. Tjechov skrev om den borgerliga miljö han kände till och förstod. Och återigen: han såg ingen mening med att föra in några konstruerade analyser i sina verk. Hans syn på författarens roll var en annan. Till Suvorin skrev han:

”Det är inte bra för en konstnär att blanda sig i sådant han inte begriper. För speciella

frågor finns det specialister; det är de som bör ha rätt att döma i problem som rör till exempel samhället, kapitalismens framtid, faran av alkoholism, kvinnosjukdomar. Konstnären, han ska bara uttala sig om det han verkligen förstår: hans område är lika begränsat som alla andra specialisters...”

Tjechovs specialistområde var känslan av att vara människa i en tid då, i vart fall ur ett borgerligt liberalt perspektiv, alla dörrar mot förändring tycks stängda.

Om Tjechovs Körsbärsträdgården

AV JAN KÄLL

Jag har alltid gillat Tjechov. Ända sedan jag första gången i de tidiga tonåren kom i kontakt med honom. Då var det hans noveller. Sedan, några år senare, när jag började hålla på med teater, hans pjäser. På Calle Flygares teaterskola gjorde vi Tjechovs Onkel Vanja som slutproduktion. Jag spelade den desillusionerade läkaren Astrov.

Vi repeterade intensivt. Något större förtroende för den pedagog som fungerade som regissör hade vi inte. Istället repeterade vi på egen hand på kvällar och helger. Vi sökte frenetiskt efter undertext i de på ytan vardagliga replikerna. Jag minns fortfarande tydligt hur vi i den slitna gamla kasernbyggnaden i Solna gång på gång spelade igenom andra aktens nattliga möte mellan Jelena och hennes tillbedjare Vanja. Vi tyckte oss upptäcka hur personerna bara till synes pratade med varandra, men att de egentligen talade förbi och mer till sig själva än till varandra. Upplevelsen var berusande. Det som framträdde på scenen var en vemodig bild av omöjlig kärlek och förlorade livsmöjligheter. Vi fascinerades av *stämningarna* och *händelselösheten*, som plötsligt bröts av ett lika meningslöst som misslyckat mordförsök. Den föreställning vi åstadkom var rakt igenom estetiserande.

En förklaring till att det blev så var att teatermannen Konstantin Stanislavskijs bok *En skådespelares arbete* med sig själv ingick i skolans kursplan. Den hade vi läst noggrant. Det var i Stani-

slavskijs anda vi angrep Tjechovs pjäs [1].

Konstantin Stanislavskij av Valentin Alexandrovich Serov (1865-1911). [Källa: Wikipedia Public domain]

Stanislavskijs betydelse för såväl rysk som västerländsk skådespelarkonst har varit fundamental. Tillsammans med dramatikern och kritikern Vladimir Nemirovich-Danchenko grundade han 1898 Konstnärliga teatern i Moskva där han under många år var verksam som både skådespelare och regissör. Han utarbetade ett eget system för skådespelarkonsten. Enligt Stanslavskij skulle skådespelaren låta rollen komma inifrån. Skådespelaren skulle ta fram den ur sig själv. Följaktligen skulle inte skådespelaren spela en känsla, utan ta fram den ur sig själv, ur sitt känslö-

minne. Stanislavskij kom genom sitt system att få en djupgående inverkan på den borgerliga teaterkonsten. Hans idéer är alltså levande. På engelska kallas de *method acting*.

Stanislavskijs idéer var naturligtvis djupt influerade av den litterära naturalismen. Det gällde att bryta med den deklamatoriska spelstilen och på scenen avbilda livet som det såg ut i verkligheten. Även för Tjechov var naturalismen en grundläggande ambition. I den bemärkelsen är det knappast förvånande att Stanislavskij kom att intressera sig för Tjechovs dramatik. Få andra dramatiker lämpade sig så väl för att genomföra det naturalistiska programmet i praktiken. Tack vare Stanislavskij kom Tjechovs dramatik dessutom att nå en betydande publik redan under Tjechovs livstid. Men Stanislavskij kom också, i kraft av sitt stora inflytande på teaterkonsten, att låsa in Tjechovs dramatik i en borgerligt psykologiserande tradition i vilken den alltså i stor utsträckning är fången.

Ett resultat av detta är att det nästan alltid är roligare att läsa Tjechovs pjäser än att se dem framförda på teatern. Bevittnar man repetitionsarbetet inifrån framstår ofta skådespelarnas första gemensamma genomläsning som bättre än den färdiga föreställningen. Den initiala osäkerheten ger replikerna en förförisk realism och lätthet som är svår att återskapa när skådespelarna sedan börjar repetera och på allvar tränga in i sina roller. För så fort de gör det kör de, liksom även vi gjorde, fast i Stanislavskijs tradition av överdrivet psykologiserande och stämningmåleri. Den lägger sig som en våt filt över Tjechov och kväver den sociala dimensionen i hans dramatik.

Tjechov var inte heller överens med Stanislavskij om hur hans pjäser skulle spelas. Det framgår tydligt av deras olika brevväxlingar. Tydligast och skar-

past blev denna motsättning i samband med Konstnärliga teaterns uppsättning av *Körbärsträdgården*, den sista och kanske främsta av Tjechovs fyra klassiska pjäser.

Scenbild från 1904 års uppsättning av *Körbärsträdgården* på Konstnärliga Teatern i Moskva. [Källa: Public domain]

Stanislavskij hade läst Tjechovs pjäs som en tragedi, trots att Tjechov tydligt poängterat att det rörde sig om en komedi. För Stanislavskij handlade pjäsen först och främst om syskonen och aristokraterna Ranevskajas och Gajevs vandring mot undergången. För Stanislavskij var dessa två gestalter pjäsens absoluta huvudroller. Utifrån dessa premisser iscensatte han pjäsen. Han tog sig till och med friheten att på affischen ändra pjäsens rubricering från komedi till drama.

Denna läsning har, med några få undantag, kommit att bli bestämmande för vår svenska Tjechovtradition. Det vill säga att framställa pjäsen som en svanesång och hyllning till det döende ryska tsardömet och dess aristokrati. Till och med en vänsterradikal skribent som Erik Blomberg tog intryck av den och skrev att Tjechov *”representerar en tid och en klass, som är dömd till undergång”*.

Men Tjechov var som sagt inte nöjd med Stanislavskijs tolkning av *Körbärsträdgården*. Tjechov menade att Stanislavskij i allt för hög grad framhävt

pjäsens tragiska drag på bekostnad av dess ljusare sidor. I sina brev till Stanislavskij påpekade Tjechov att han ansåg att såväl köpmannen Lopachin som den revolutionäre studenten Trofimov var betydligt viktigare figurer och att framhävandet av Ranevskaja och hennes bror på deras bekostnad förvrängde pjäsens intentioner.

Konstantin Stanislavskij i rollen som Leonid Gajev i Körsbärsträdgården, omkr. 1922. [Källa: Wikipedia Public domain]

Läser man pjäsen utifrån dessa premisser framstår den också i ett annat ljus. Att såväl Ranevskaja som hennes bror är dömda att gå förlustiga sin barndoms gods och hem tar det inte många minuter innan publiken begriper, det påtalas om och om igen redan från allra första början. Så Stanislavskijs och efterföljandes försök att göra de två syskonen till huvudpersoner faller på sin egen orimlighet. Vi har också år efter år i uppsättning efter uppsättning fått se denna orimlighet gestaltad, det vill säga

två figurer som ägnar tre timmar åt att förneka vad som för alla övriga inblandade samt för publiken är uppenbart. Det blir inte ens psykologisk intressant, enbart långtråkigt.

Tjechov hade menat det tvärtom. Ordet *komedi* stod för något. Det skulle uppfattas i sin traditionella betydelse. Det var fråga om en pjäs med lyckligt slut. Och slutet är lyckligt i den bemärkelsen att de för samhällets utveckling centrala krafterna går som segrare ur striden. Lopachin köper själv körsbärsträdgården för att stycka upp den till sommarstugetomter och på så sätt göra marken produktiv och inkomstbringande igen. Trofimov lyckas slita Ranevskajas dotter Anja ur den destruktiva moderns grepp genom att tala till hennes förnuft. Den dagdrivande godsägaren Pisjtjik drar till sist en vinstlott då man finner värdefull lera på hans ägor. Den hitintills under så många år sysslolöse kontoristen Jepichodov får en uppgift i att förvalta den nya körsbärsträdgården. Visst finns där också inslag som något solkar lyckan. Ranevskajas fosterdotter Varja degraderas och får ta tjänst som hushållerska, tjänsteflickan Dunjasja lämnas kvar olyckligt kär och gravid med lakejen Jasjas barn. Och så givetvis Ranevskaja själv och hennes bror Gajev som drivs från sitt hem, med största sannolikhet dömda att leva återstoden av sina liv i elände och misär. Men likafullt är såväl Ranevskaja som hennes bror Gajev komiska gestalter. De är menade att skratta åt. Låt vara att de skildras med stor ömsinhet och förståelse, men det går inte att bortse från att deras gemensamma lyte – det vill säga total blindhet inför den verklighet som omger dem – är menat att väcka publikens munterhet. Tar man fasta på detta skjuts också Lopachin och Trofimov betydligt längre fram i rampljuset. De är båda, om än på högst olika sätt och i opposition mot varandra, den nya tidens människor. De har insett vilka krav den ställer och handlar därefter.

Lopachin har skakat av sig livegenskapens bojar och kämpat sig upp till köpman. Trofimov bär på fröet till revolutionära idéer. Körsbärsträdgården är inget mindre än en komedi om borgerskapets uppgång och – samtidigt – feodalismens fall.

En helt renodlad komedi med ett genomgående lyckligt slut, så som exempelvis Shakespeare konstruerade sina komedier, är det inte fråga om. Men Tjechov hade till skillnad från Shakespeare möjlighet att skriva med en helt annan typ av historisk medvetenhet, och denna medvetenhet lät han genomsyra sin pjäs. Ur Tjechovs synvinkel kunde det inte vara fråga om annat än en komedi eftersom han försökte skildra en utveckling som han såg över allt omkring sig och som han i högsta grad välkomnade. Han insåg att den var helt nödvändig och i sin pjäs lät han dess företrädare triumfera. Alltså kunde det inte vara fråga om att han avsåg något annat än ett lyckligt slut. Eller möjligtvis är bitterljuvt ett bättre ord. Körsbärsträdgården har också ett starkt drag av kollektiv skildring. Tjechov skildrar ett samhälle och inte – som så många tolkningar byggt på – en samling människor som går runt och har väldigt svårt att nå fram till varandra.

Anton Tjechovs födelsehus i Taganrog, Ryssland. [Foto: Alexandre Mirgorodskiy]

Men Tjechov var ingen revolutionär. Han var närmast vad som i dag skulle karaktäriseras som en borgerlig humanist. Körsbärsträdgården är också i den meningen en ”borgerlig” pjäs. Men tack vare sin upphovsmans förmåga att fånga upp och öppet och fördomsfritt gestalta sin egen ryska samtids inre motsättningar spränger den sina egna ramar och förvandlas till en bred social skildring av det ryska samhället under den sista tiden före 1905 års revolution.

NOTER

[1] Konstantin Stanislavkij (egentligen Konstantin Sergejevitj Alexejev, ”Stanislavskij” var ett artistnamn) föddes i Moskva 1863 som medlem av en Rysslands rikaste företagarläkter och var där verksam som skådespelare och teaterdirektör fram till sin död 1938. 1898 grundade han Moskvans Konstnärliga Teater, som även rönt uppskattning hos de efter oktoberrevolutionen regerande bosjevikerna med Vladimir Lenin som en flitig teaterbesökare. Stanislavskij räknas som en av de mest inflytelserika teoretikerna inom den moderna scenkonsten, särskilt hans verk *En skådespelares arbete med sig själv*, som utkom i svensk översättning 1944. Till dem som teoretiskt kom att invända mot Stanislavskijs syn på teatern hör den tyske dramatikern Bertolt Brecht.

Bild: Ann-Katrin Blomberg Lennartsson

Frihet

AV HANS ARWIN*

Frihet är att bada när man vill
då och då med blick på fjärran ö
Varje sådan stund blir tankens frö
och ger kraft till annat som man vill

Frihet är att låta tid stå still
och njuta av vår kustmiljö
att till tvång med glädje ta adjö
och akta sig för livets spill

Frihet är likväl att måsten slippa
att avstå från en del som andra gör
och inte ryckas med i innegrej
Frihet är en stund på Bohus klippa
en stilla kväll då inga båtar stör

det blir en härlig stund bara för mig

*Hans Arwin är professor i Tillämpad optik vid Linköpings universitet. Han skriver också gärna dagsverser, som han publicerar på Facebook, (www.facebook.com/hans.arwin)

Macrons valseger är maktelitens Brumairekupp

AV JULIEN HACH

Julien Hach, som skrivit denna analys av årets franska presidentval, är jurist från Lyon och sedan ett antal år bosatt i Sverige. Hach menar att Emmanuel Macrons seger är ett exempel på en framgångsrik kampanj iscensatt av olika eliter inom politik, finansvärld och media. Dessa eliter var överens om att de ville ha Macron som ny president, inte minst av eget intresse, och att störst chans att uppnå detta var om Macron i den avgörande 2:a valomgången i ställdes mot Marine Le Pen.

Ett märkligt presidentval

Emmanuel Macrons valseger är utan tvekan historisk. När den 34-årige nykomlingen i politiken med en bakgrund inom investmentbankvärlden 2012 blev rekryterad av den då nyträdande presidenten François Hollande var namnet Macron helt okänt i

Frankrike. Drygt fem år senare blev han den Femte republikens åttonde president efter en av de mest sällsamma presidentvalkampanjer i det moderna Frankrikes historia. I ett land där presidentkandidater brukar vara toppolitiker med flera decenniers karriär i statens tjänst bakom sig väcker Macrons framgångssaga många funderingar. En genuint demokratisk seger eller en oligarkernas kupp? Här följer mina synpunkter.

På kvällen den 23 april när resultatet stod klart att Macron skulle möta Marine Le Pen i den andra valomgången tänkte jag genast på författaren Michel Houellebecq:

”I livet kan allting hända. Och oftast ingenting.”

Valutgången blev precis den som hade förutspåtts i flera månader och känslan av att genomleva upplösningen av ett förutbestämt scenario var påfallande bitter. Under de senaste dagarna hade

dock opinionssiffrorna börjat att svänga ordentligt. Vänsterkandidaten Mélenchon och högerkandidaten Fillon verkade kunna överraska och förhoppningen att åtminstone en av dem skulle kunna slå någon av favoriterna hade infunnit sig. Men till slut hände det som alla visste skulle ske: en duell mellan Marine Le Pen, ledaren av ett parti som grundades 1972 av hennes starkt höger-radikala far Jean-Marie Le Pen och lika-sinnade med olika bakgrunder, (bland annat hårdföra veteraner från den nyfascistiska rörelsen *Ordre Nouveau*, Vichy-regimen och den högermilitanta underjordiska *Organisation de l'armée secrète* (OAS)) och Emmanuel Macron, en glättad nyliberal TV-predikant, som talade om att befria fransk ekonomi från "etablissemang" och "gamla ideologier".

I medierna var reaktionen dock långt från den bedrövelse som rådde den 21 april 2002, då Jean-Marie Le Pen oväntat lyckades slå socialisten Lionel Jospin i presidentvalets 1:a omgång och därmed kvalificerade sig till den 2:a. På kvällen den 23 april i år, när det stod klart att Le Pens dotter hade upprepat samma bedrift som sin far 15 år tidigare, fick vi inte se journalisternas förtvivlade miner. Ingen pratade om "politisk jordbävning", "åskknall" eller "katastrof". Ingen bröt ihop mitt i en direktsändning. Ingen toppolitiker tog på sig ansvaret för misslyckandet och avgick från sin post. Ute på gatorna blev det inga större demonstrationer.

Nationella Fronten kom på andra plats med 7.6 miljoner röster och för första gången i ett presidentval gick inget av de traditionellt två största partierna – *Parti Socialiste* (PS, socialistpartiet) och *Les Républicains* (LR, republikanerna) – vidare. Konstigt nog verkade detta inte väcka några starkare känslor. Tvärtom. Allt såg ut att vara precis som det borde. "Jag tycker att det i detta resultat finns ett tecken av hopp för

fransmännen", kommenterade centerpartisten Bayrou, som gett sitt stöd till Macron.

I sitt direktsända långa, och något pretentiösa, tacktal efter första valomgången (det erinrade lite om en skådespelares på en Oscarsgala) lät Emmanuel Macron redan som om han hade vunnit valet. Med ett stort leende dök han upp på scenen och gjorde seger-tecken under publikens jubel. Han var nöjd: "Vi har gjort det!" Han som nu skulle behöva samla ett brett stöd för att kontra extremhögern riktade sitt tal till sitt eget lilla kotteri, inte till franska folket. Inga beklagande ord om att extremhögern hade nått sitt bästa valresultat någonsin. Han nämnde inte ens namnet Le Pen.

Därefter gick vinnaren för att skåla i champagne tillsammans med sina vänner på Café de la Rotonde. Macrons påtagliga lättsinne – liksom hela den politiska klassens häpnadsväckande lugn i en stund då extremhöger ändå stod på tröskeln till makten – ledde till stark kritik under de följande dagarna. Hade de tappat allt omdöme? Hur kunde Macron bete sig som en gymnasist som just hade tagit studenten och skratta och festa medan landet riskerade att kastas in i en oöverskådlig politisk kris? Var inte Le Pens valseger det skrämmande perspektiv, som hade kunnat skönjas sedan flera månader och som alla sade sig vilja bekämpa?

Visst fanns det en stor olikhet med 2002 i det att Marine Le Pens valframgång hade förebådats i flera år. I valet 2002 hade nästan ingen kunnat gissa att Jean-Marie Le Pen skulle hamna på andra plats. Men i en tid präglad av terroråd, högerpopulism, Trumps valseger och Brexit betraktades Marine Le Pen som en av valets favoriter. Opinionsmätningarna visade på rekordstora siffror för henne, ibland upp till 30%. Marine Le Pens närvaro i andra val-

omgången var så till vida ingen överraskning.

Ändå, hade inte den fascistiska faran kommit närmare? Var inte det som målades upp som den värsta mardrömmen – att Republiken skulle intas av extremhögern – precis på väg att inträffa?

Vissa kommentatorer gjorde en annan analys. Det var inte så att Macron hade drabbats av hybris. Det var vi, väljarna, som inte hade förstått att Macron och hans sponsorer lyckats med en väl genomtänkta strategi. De hade nämligen fått den 2:a valomgång de önskat sig från första början: en duell med Marine Le Pen, där Macron kunde framstå som Republikens Sankt Görän i kamp mot den bruna draken. I verkligheten hade de faktiskt aldrig tagit den så kallade fascistiska faran på allvar. Tvärtom. Ur ett rent taktiskt perspektiv hade de bedömt Marine Le Pens närvaro i den andra valomgången som Macrons säkraste väg till Elyséepalatset. Hade inte Jean-Marie Le Pen på sin tid sett till att Chirac blev vald med 82% av rösterna? När nu Marine Le Pen stod som en jättelik fågelskrämna i det franska politiska landskapet skulle väljarna snabbt flyga iväg som en flock

*Valafisch 2017. Text: ÅTERSTÄLL
ORDNINGEN I FRANKRIKE på 5 år. I
FOLKETS NAMN. MARINE President*

skrämda sparvar och söka skydd hos bankiren från Rothschild. Så här i

efterhand ter det sig nästan självklart att Macron hela tiden dragit nytta av Le Pen. Han behövde henne precis som stavhopparen behöver ribban för att hoppa så högt som möjligt. Hela hans *storytelling* var bygd på en romantisk berättelse om det öppna samhällets strid mot nationalismens återkomst, en marknadsföringssaga som passade som hand i handske med massmediernas tolkning av EU-skepsisen som en brun våg som sköljer över Europa. Motståndet mot Le Pen hade varit "varumärket" Macrons främsta försäljningsargument. Det var det som hade gjort att denna partilösa kandidat, sponsrad av bank sfären och några ledande företagschefer, kunde framstå som något nytt och annorlunda.

Emmanuel Macron [Källa:
www.kremlin.ru, Wikipedia commons]

Hur presidentvalet kom att inskränkas till en folkomröstning om "det öppna samhället"

Sommaren 2016, då fransk opinion upphetsades av det så kallade Burkini-förbudet (som fick den alltid lika skarpsynta Wolodarski att i DN jämföra Frankrike med Saudiarabien), visade

några opinionsundersökningar tydligt att Front National var på väg att nå sitt bästa valresultat någonsin. Efter Storbritannien och USA var det nu, enligt medierna, Frankrikes tur att se sin framtid som ett öppet land stå på spel. Extremhögern hade medvind i hela västvärlden, inte minst i ett av islamistisk terror drabbat Frankrike. Överallt syntes tecken på att en gryende främlingsfientlighet höll på att breda ut sig. Bakåtsträvande krafter som åter ville sätta "nationalism" på dagordningen och pratade om att stänga gränser. Som såg negativt på det mångkulturella och talade om att försvara "identitet". Som gick till angrepp mot EU och globalisering. Deras valtriumf i Storbritannien hade varit ett stort nederlag för EU. Trumps valseger hade kommit som en chock i hela världen. 2016 hade varit ett *annus horribilis* för alla som stod för "det öppna samhället".

Intrigen till det kommande franska valet var alltså färdigskriven redan innan någon politiker formellt hade anmält sin kandidatur. Alla kände att det inte skulle bli ett vanligt val. Det skulle egentligen handla om en folkomröstning om nationalism, populism och EU-skepsis förklarade kolumnister, politiska kommentatorer och ibland politikerna själva. Ett "ödesval" om EU:s framtid således. "*En folkomröstning om EU*", sade till och med Jean-Luc Mélenchon i augusti 2016. På så sätt reducerades presidentvalet till en binär konfrontation, där väljarna ställdes inför två alternativ: en kamp mellan det "slutna" respektive det "öppna" Frankrike. Den ena sidan hade redan ett ansikte, Marine Le Pens. Den andra sidans återstod att upptäcka.

Denna dualistiska dynamik med globaliseringen och EU-frågan i centrum påminde förstås om valkampanjen inför folkomröstningen om EU:s konstitution 2005, en av de viktigaste händelserna i senare fransk politik.

Tretton år efter att EU:s monetära union hade skapats hade president Chirac beslutat att det nya fördraget – som kallades EU:s *Konstitution* – skulle godkännas direkt av folket självt, inte av parlamentet. Under tiden hade EU-skepsisen vuxit ordentligt inom fransk opinion och debatten kring själva texten och EU:s politik i allmänhet blev livlig och komplex. Behövde vi egentligen mer EU? Kunde vi fransmän känna oss nöjda med den politik (och dess konsekvenser) som EU hade drivit under det senaste decenniet? Hade ekonomin förbättrats? Och var EU demokratiskt? Var EU verkligen lika socialt som ekonomiskt liberalt? Innebar EU fred mellan de europeiska folken på riktigt? I hela samhället konfronterades åsikter och synpunkter under flera veckor. Möten och föreläsningar anordnades, böcker publicerades, diskussionerna kring middagsborden var passionerade. Det var ett äkta demokratiskt ögonblick, där väljarna upplevde att de kunde påverka politiken och ta ansvar.

Men inom mainstreammedia lät det annorlunda. Till exempel den där gången när programledaren Béatrice Schönberg intervjuade Laurent Fabius, som hade tagit ställning emot EU:s konstitution: "*Hur känns det att samarbeta med Jean-Marie Le Pen?*" I tidningen *Libération* hade kolumnisten Serge July skrivit att fransmännens nej var ett uttryck för främlingsfientlighet (= rädslan för den "polska rörmokaren"). Enligt Bernard-Henri Lévy skulle nej gynna nationalisterna och islamisterna. Philippe Val i *Charlie Hebdo* kallade nej-sidans anhängare för *poujadister* [1].

Ja, det förtjänade vi tydligen att kallas enligt massmediernas hövdingar, vi motbjudande protektionister och nationalisterna som pratade om demokrati, suveränitet och rättvisa. Vi som vågade ifrågasätta EU-kommissionens nyliberala politik som satte konkurrens och

tillväxt högre än miljö, livskvalitet, traditioner och kultur. Vi som inte kunde fatta att EU enbart var "fred" och "ekonomisk tillväxt"!

Resultatet, en stor seger för nej-sidan med 55%, blev en stjärnmäll för "etablissemangen", som först reagerade med ilska och sedan med ännu mera ilska. Det var helt enkelt omöjligt för eliten att acceptera att det som fransmännen röstade emot också kunde handla om EU:s påtvingade ekonomiska liberaliseringar, ekonomisk otrygghet, omflyttningar, spridningen av lönsamhetsdogmen inom alla viktiga samhällsfunktioner. Istället tolkades utslaget som en triumf för rasism och gammaldags nationalism. Folk hade låtit sig luras av rasister. Folk hade helt enkelt röstat fel. Men tack och lov skulle snart felet rättas till med Lissabonfördraget.

Och nu, 12 år senare, var samma propagandamaskineri igång igen inom medierna. Med samma slags debatteknik som går ut på att avfärda kritiker mot den globaliserade världsordningen som "populism", "nationalism", "fascism". Samma opinionsbildande dramaturgi där väljaren hålls fången i en förenklad motsättning mellan onda nationalisterna och goda eurofiler. Denna gång dock med ett nytt inslag: en diffus skrämselfpropaganda om extremhögerens återkomst som insidiöst uppmanar väljarna att ställa sig på "rätt" sida, att välja "rätt" kandidat.

I slutet på sommaren 2016 började medierna att intensifiera sitt fokus på Emmanuel Macrons eventuella presidentkandidatur. Macron, presidenten i Hollandes särskilda gullgosse, satt vid denna tidpunkt som ekonomiminister i den djupt impopulära socialistregeringen Valls II, ett jobb han hade tagit över i augusti 2014. Från början okänd hade ekonomiministern så småningom trätt fram som en möjlig presidentkandidat.

Och som en perfekt representant för EU:s och globaliseringens mänskliga sida, "*la mondialisation heureuse*" (den lyckliga globaliseringen). Under denna febrila augustimånad nådde förväntningarna kring hans eventuella kandidatur sin kulmen. Den 30 augusti 2016 avbröt TV-kanalen *BFMTV* sin ordinarie tablå för att sända live den enorma nyheten att ekonomiministern var på väg att lämna in sin avskedsansökan till presidenten. På skärmen utspelade sig en otippad scen: Macron, klädd i kostym och med en pärm under armen, hoppade hastigt på en av Seines pendelbåtar. Han hade inte sagt något än. Men bilden talade.

Macrons blixtnabba karriär: en storfinansens Rastignac [2] bland socialistregeringens spillror

Vilken resa han hade gjort på bara två år! Okänd för allmänheten i augusti 2014, när han blev minister, hade Macron på rekordtid lyckats bli en av Frankrikes mest omtalade politiker, till och med presumtiv presidentkandidat! En så blixtnabb uppgång har knappast någon motsvarighet i det moderna Frankrikes politiska historia. Macrons utnämning till ett av de tyngsta regeringsämbetena den 27 augusti 2014 hade i sig varit en stor överraskning. Av två anledningar: Macron var som sagt okänd. Och han sades dessutom vara en övertygad liberal. Hans val som ekonomiminister kom politiskt sett som en bekräftelse på den marknadsliberala giren, som initierats tidigare i år när president Hollande hade utsett en ny premiärminister, Manuel Valls, företrädaren för den högerliberala falangen inom PS. Valls hade fått uppdraget att leda en regering, som skulle sanera statsfinanserna och stimulera näringslivet med företagsvänliga reformer. Denna nya linje var i samklang med Berlin och Bryssel men den gick inte hem hos många franska socialister. Den nya ekonomiska politiken upplevdes

nämligen av många traditionella vänsterväljare – samt en stor del av socialistpartiets medlemmar – som ett direkt svek mot PS:s klassiska linje i allmänhet och mot Hollandes tidigare vallöften om att värna arbetsrätten och försvara Republikens suveränitet mot marknadens krafter och globaliseringen i synnerhet, (se t.ex. kampanjtalet i *le Salon du Bourget* den 22 januari 2012 [3]).

Hollandes och Valls kursändring åt höger kritiserades till och med av några regeringsmedlemmar såsom kulturminister Aurélie Filippetti, utbildningsminister Benoît Hamon och sist, men inte minst, den färgstarke ekonomiministern Arnaud Montebourg. I slutet av augusti 2014 argumenterade Montebourg tydligt mot regeringens nya officiella linje i ett offentligt tal. Han trodde inte på en åtstramning som enligt honom bara skulle pressa hushållen ännu mer och därför leda till lägre tillväxt och högre arbetslöshet.

Ekonomiministerns utspel var inget individuellt hugskott. Både Hollande och Valls var väl medvetna om att det manifesterats en djup identitetskris inom fransk vänster, i synnerhet inom PS. Partiapparaten hade hittills lyckats hålla ihop partiet, till och med efter folkomröstningen om EU:s konstitution 2005 då före detta premiärminister Laurent Fabius och några andra tunga politiker hade trotsat partilinjen och kampanjat för nej-sidan. (Bland dessa fanns även Jean-Luc Mélenchon.) Men nu var det dags att ta ställning och visa en tydlig hållning beträffande marknaden. Och sätta ner foten. Regeringen var splittrad. En stor del av ledamöterna i nationalförsamlingen stödde Montebourg och var nära revolt. Det var dags att välja. Även om det skulle leda till socialistpartiets upplösning.

Den 27 augusti 2014 presenterades en ny ministerlista. Hollande hade bestämt sig: Filippetti, Hamon och Montebourg sparkades. Det skulle inte höras mer kritik mot åtstramningspolitik och marknadsvänliga åtgärder. Dagen efter att den nya regeringen bildats talade Valls inför storföretagens intresseorganisation Medef (*Mouvement des entreprises de France*) och passade på att förklara sin kärlek till företagsvärlden: *”J’aime l’entreprise”* (jag älskar företag). Tillväxtens återkomst krävde inget annat än förbättrade villkor för företagen, förklarade premiärministern inför en både häpen och bedårad publik, som aldrig hade tänkt leva tillräckligt länge för att höra en fransk socialist tala på det här sättet under ett officiellt framträdande. Det var nu ute med den gamla klassiska kollektivistiska retoriken, vilken PS hållit fast vid längst av alla socialdemokratiska partier i Europa. Franska sossar hade nu blivit som alla de andra: pragmatiska, realistiska, företagsvänliga. Nu stod även Frankrikes premiärminister och rabblade den härskande ideologins trosbekännelse: jag tror på er, företag! Må den fria marknaden uppfylla jorden och ge oss vår dagliga tillväxt! Det var stort. Och för att tydligt manifesteras att en ny era hade börjat hade den röde Montebourg bytts ut mot en tidigare Rothschild-bankir, som varit finansvärldens öra hos presidenten sedan två år tillbaka, dvs. Emmanuel Macron.

Macron var som sagt fortfarande okänd bland allmänheten då han blev minister. Men det påstods att han stod väldigt nära Hollande. Han var dennes kronprins. De var som ”far och son”, sas det. Det var Hollande som hade rekryterat och utsett honom som Elyséepalatsets generalsekreterare 2012. Macron var då bara 34 år gammal. Men den unge mannen hade redan haft flera liv.

Macrons framgångssaga är typisk i en tid då finanserna blivit maktens förrum. Den säger också mycket om Frankrikes elit: en republikansk aristokrati där kontaktnäten från de prestigefulla *Grandes Ecoles* (elitskolorna) är den enda giltiga inträdesbiljetten.

Macron, uppvuxen i en läkarfamilj i staden Amiens i norra Frankrike, var alltid bäst i klassen. Han hade lätt för alla ämnen, var mognare än sina kamrater och var lärarnas favorit. I gymnasieskolan träffade han som elev den 24 år äldre lärarinnan i franska Brigitte Trogneux, som skulle bli hans fru. Macron flyttade till Paris och gick den förberedande litterära utbildningen *Khâgne*, som krävs för inträde i *Les Grandes Ecoles*, men misslyckades i inträdesprovet till det prestigefulla *Ecole Normale Supérieure*. I stället började han studera vid *Institut d'Etudes Politiques de Paris* och fortsatte sedan vid ENA (*Ecole Nationale d'Administration*), det utbildningsinstitut som mest av alla symboliserar den franska elitismen [4]. Från ENA kommer många av näringslivets, de stora bankernas och massmediernas chefer. Men skolan är framför allt den säkraste vägen till en politisk karriär. Presidenterna Valéry Giscard d'Estaing, Jacques Chirac och François Hollande är alla "enarker". Vid sidan av sin politiska utbildning ägnade sig Macron även åt filosofi. Han var filosofen Paul Ricoeurs sekreterare och skrev en avhandling om Machiavelli. 2004 avslutade Macron sin utbildning. Han fick jobb inom den prestigefulla finansinspektionen och blev snabbt uppmärksammad av myndighetens chef Jean Pierre Jouyet. Det sägs att det var Jouyet som introducerade den unge Macron till en av sina trognaste vänner, dåvarande förstesekreteraren i PS François Hollande. Macron och Hollande skulle snabbt lära sig uppskatta varandra, en relation präglad av ömsesidig beundran. Likheterna mellan dessa över-

begåvade, lättsamma och ambitiösa personligheter sägs vara slående (utserendet undantaget).

François Hollande, Frankrikes president 2012-2017 [Källa: [Flickr.com](https://www.flickr.com/photos/14911141@N00/), Creative commons]

I maj 2007 valdes Nicolas Sarkozy till president. Ett av hans första beslut var att bilda en kommission med uppdraget att utreda tillväxtens villkor. Kommissionen skulle ledas av Jacques Attali, som hade varit François Mitterrand specielle rådgivare i två decennier. Till sin hjälp fick Attali en ung föredragande: Macron. I september 2008, tio dagar innan Lehman Brothers kollaps, hoppade Macron över till bankvärlden och började en mycket inkomstbringande karriär som finansman på storbanken Rothschild & Co.

Liksom banken Lazare rekryterar gärna Rothschild sina medarbetare bland tjänstemännen i franska statens finansmyndigheter, vars erfarenheter självklart är till stor nytta när det gäller att förhandla med staten. Tidigt 2012 drev Macron köpet av en filial till Pfizer för Nestlés räkning och blev miljonär. François Henrot, direktör hos Rothschild, beskriver i en dokumentär Macron som en ytterst sällsynt personlighet

med en ovanlig förhandlingsförmåga. På frågan huruvida Macrons bank-erfarenhet kunde vara till nytta för hans politiska karriär svarar Henrot: ”*Som bankir lär man sig att kommunicera, det vill säga att berätta historier. Sådana som skapar lusten hos aktieägare att rösta för en operation eller att köpa aktier. Så man lär sig ... hur ska man säga, inte att manipulera opinionen ... fast, jo, lite grann.*” Sedan 2010 hade Macron varit presidentkandidaten Hollandes ekonomiska rådgivare.

I maj 2012 kallades Macron till tjänst i staten av president Hollande och blev som nämnt Elyséepalatsets generalsekreterare. Hollandes tilltro till den person som tidningen *Le Monde* en gång kallade för ”finansens Mozart” föreföll total. Den unge mannen blev genast en inflytelserik röst inom hela den exekutiva makten. Han stack ut med sin humor och charm, sin intellektuella begåvning och sina sällsynt goda kontakter i näringslivet. Elyséepalatsets ”*petit soleil*” (lilla sol) var i takt med sin tid. Han var en reformator. Redan innan Hollandes officiella liberala vändning förespråkade han skattelättnader för företagen vilka skulle finansieras med åtstramningar. Det var han som från kulisserna drev fram reformen kallad ”CICE”, som bestod i en sänkning av arbetsgivaravgiften på 40 miljarder euro. Sedan Hollande hade sparkat alla traditionella socialdemokrater ur regeringen och valt att öppet stå för ”högersocialism” kunde hans liberala grå eminens nu föras fram i rampljuset. Som ekonomiminister genomförde han massiva avregleringar och stod bakom den synnerligen impopulära arbetsreformen El-Khomri-lagen som ledde till stora protester. Men trots all folklig turbulens lyckades nykomlingen framstå som något av en politisk oskuld och outsider, obefläckad av det smutsiga politiska spelet. Han var nykomlingen som snackade om

framtid och utveckling, inte en regeringsmedlem som delade ansvaret för politiken som höll på att splittra det franska socialistpartiet och lämna landet i ett enormt missnöje.

Propagandan om fascismens fram-marsch hade skapat förväntningar om vem som skulle bli Le Pens främsta motståndare. Rollen var ledig. Macrons *spin doctors* fattade nog väldigt snabbt att här fanns ett bra kort att spela. I Mars 2015 deltog Macron i det politiska programmet ”*Des paroles et des actes*” (Parollerna och handlingarna) där han konfronterades med Marine Le Pens medarbetare Florian Philippot. Det var först då den stora allmänheten lärde känna honom. Sommaren 2015 visade undersökningar att Macron hade blivit den 12:e mest populära politikern i Frankrike.

Framstegsoptimisten Macron: en partilös representant för den härskande ideologin

I april 2016 startade Macron sin egen rörelse kallad *En Marche* (”I rörelse”), där man kan notera att initialerna E.M. även överensstämmer med grundarens egna.

En Marche var ett nytt slags politisk rörelse, som utgav sig för att skilja sig från de traditionella historiska partierna. Enligt statsvetaren Pascal Perrineau tillhör En Marche en ny generations politiska organisationer, som kallats ”*business firm party*”. I den kategorin finner man den amerikanske presidentkandidaten Ross Perots kampanjorganisation på 90-talet, Berlusconi Forza Italia eller tjecken Andrej Babis ANO (Aktion missnöjda medborgare) med flera. Alla dessa partier leds av en oftast förmögen person, som saknar tidigare politiskt engagemang och som uttrycker kritik mot de traditionella partierna. Dessa partiers *raison d'être* är huvudsakligen ledarens snab-

ba valframgångar. Personfixering och bildmässighet ersätter ideologi och partimedlemmarna förvandlas till supportrar. En Marche visar alla dessa karaktéristiska drag.

Macron hade från början motiverat sin presidentkandidatur med väljarnas önskan att bli av med de "oändliga teologiska dispyter" som blockerade fransk politik. Politikens mål skulle gå ut på att skapa konsensus i stället för att framhäva ideologiska motsättningar. Men enligt Macron var En Marches grundidé framför allt att verka som en försvarsallians för alla som stod för det "öppna" Frankrike mot Le Pens "dödliga" nationalistiska projekt. I en tid präglad av en gryende misstro mot det "öppna samhället" skulle En Marche samla "progressiva" av alla slag, som önskade renovera det politiska landskapet genom att överskrida den gamla höger-vänster-skalan för att tillsammans bekämpa den gemensamma fienden: extremhögern.

Så här motiverade Robert Hue, tidigare förstesekreterare i det franska kommunistpartiet, sitt beslut att stödja Macron i TV-programmet *"Zemmour et Naulleau"*: *"Visst är jag vänster, jag står fortfarande för mina ursprungliga idéer. Men läget är onekligen ytterst skrämmande. Le Pen är totalt underskattad. När man står inför en så stor risk för demokratin gäller det att se till att alla progressiva samlas"*.

Men vad var det för något alla nu kallar för "progressivism" (eller "framstegsoptimism")? Förutom att vara ett valbotemedel mot extremhögern – vad stod alla Macrons anhängare för egentligen?

På En Marches hemsida kan man läsa att rörelsen är: *"För alla som är övertygade om att landet är blockerat, som brinner för att jobba och främja utvecklingen, som gillar att ta risker,*

som lever för frihet, jämlikhet och Europa."

De flesta som anslöt sig till Macrons rörelse var inte särskilt insatta i politik. Ofta var de studenter på handelshögskolor eller småföretagare, som aldrig tidigare hade varit med i något parti. De gillade att tala om entreprenörskap, om att befria fransk ekonomi från gamla dogmer och blockeringar. Ledorden var pragmatism, effektivitet och konkreta lösningar. Macron hade uttryckt mycket tydligt att han inte var socialist, han föredrog etiketten "socialliberal". Men orden spelade faktiskt ingen roll för nu var det ute med gamla etiketter, förklarade han. Nu var det dags att fokusera på *"ce qui marche"* (det som fungerar).

I Macrons tal fann man inte mycket att hänga i granen. Kandidaten Macrons valmöten beskrevs ofta som andefattiga, tråkiga, ibland till och med patetiska. Han var uppenbarligen ovan med att stå framför en publik och var en svag retoriker. Hans tal var flummiga predikningar fulla med plattityder om modernitet och förnyelse, oändliga tirader av ren och skär demagogi och politisk korrekt populism. Men det gjorde inget. Emfatiska talare som kunde hålla brinnande tal med referenser till historia och kultur tillhörde ju det förgångna. Med sina dumsnälla tirader om våren som kommer och MTV-liknande valfilmer var Macron mer i takt med sin tid.

Macrons team hade satsat på ett nytt sätt att nå ut till "kunden" (= väljaren). *Big Data*, ett nytt verktyg som företag använder i sin marknadsföring för att justera sina erbjudanden utifrån kunddata, som samlas in från informationskällor på webben, sociala medier, mobilen osv. På så sätt kan man ta reda på människornas behov utan att behöva ställa frågor direkt till dem. Macron lanserade sommaren 2016 en stor undersökning omfattande 100 000 fransmän

för att identifiera alla de problemområden som olika målgrupper ansåg viktiga och till slut kartlägga vad som oroar fransmännen. Macron såg sedan till att profilera sitt budskap gentemot alla de olika väljargruppernas intressen och det hela ledde till en tunn soppa, där det fanns lite av alla smaker.

I Aftonbladet skrev Åsa Lindeborg: *”Med honom uppmanas fransmän välja ett ledarskap utan politiskt innehåll”*. Men det är felaktigt att betrakta Macrons kandidatur som tom. Under de vaga löften och angenäma trivialiteterna om modernitet och förändring som passade alla fanns en tydlig ideologisk kärna. Som ekonomen Frédéric Lordon briljant demonstrerade i en uppmärksam artikel i *Le Monde Diplomatique* 12 april 2017, *”Macron, le spasme du système”* (Macron, systemets spasm), skulle man inte låta sig luras av En Marches skenbara substanslöshet. Macron var tvungen att hålla sig till ytan för att inte avslöja sin kandidats verkliga politiska innehåll: *”oligarkins desperata vilja att överleva och fortsätta att styra”*. Han som brukade avsluta sina möten i en kristuspose var den härskande ideologins apostel, nyliberalismens profet, storfinansens sändebud: *”För att oligarkin skulle kunna behålla sin makt krävdes det en tomhetens kandidat, en kandidat som inte säger någonting eftersom det som skulle ha sagts hade varit alltför obscent: att de rika vill förbli rika och de mäktiga förbli mäktiga. Det är det enda projektet hos denna klass, och det enda som rättfärdigar deras Macron.”*

Men vid enstaka tillfällen hade det osägbara ändå kommit fram och en uppmärksam lyssnare hade faktiskt kunnat snappa upp några intressanta uttalanden, som tydligt avslöjade Macrons idealsamhälle. Ett ideal som stämde överens med det hos den maktelit, som han hade kretsat kring i hela sitt liv

och som var utgångspunkten för den politik han hade fört som regeringsmedlem. För att citera hans egna ord skulle hans ideala Frankrike vara ett land där *”unga fransmän drömmer om att bli miljardärer”*, där *”arbetslösa inte förväntar sig allt från samhället utan kämpar”* och där *”det bästa sättet att kunna köpa sig fina kostymer är att jobba”*. Han hävdade även att den *”franska kulturen finns inte”*. Näringsfrihet som samhällets alfa och omega, en naiv idealisering av entreprenörskapet, en skuldbeläggning av de fattiga för deras fattigdom – ja, det var detta som menades med framstegsoptimism, modernitet och motstånd mot fascismen. Egentligen endast en omstuvning av de dominerande (ny)liberala mantran, som har blivit tidens melodi. Det var också detta som skulle anses som revolutionärt och förnyande. *”En start-up är en nation där var och en kan tänka sig att starta en start-up. Jag vill att Frankrike ska vara det.”* *”En företagares liv är svårare än en anställds.”* Uttalanden som avslöjar Macrons inställning: den globala elitens program i ett nötskal.

De 1 december 2016 talade François Hollande från Elyséepalatset och meddelande franska folket att han hade bestämt sig för att avstå från att kandidera för omval. Aldrig i Femte republikens historia hade den sittande presidenten beslutat att inte ställa upp för en ny mandatperiod. Förvåningen var stor, men det rådde ingen tvekan om vad som hade fått Hollande att ta detta historiska beslut. Förtroendeklyftan med folket var så pass djup att han helt enkelt bedömde sina chanser att vinna det kommande valet som noll.

Macron, som hade avgått i augusti, hade väntat till den 16 november med att officiellt gå ut med sin kandidatur. Hollandes före detta sekreterare, ekonomiska rådgivare och ekonomiminister skulle nu vända PS ryggen och

strunta i dess primärval med en ”oberoende mittenkandidatur”. Men trots ett häpnadsväckande massmedialt och politiskt genombrott var Macron långt ifrån att vara favorit. I slutet av 2016 hette fortfarande favoriten François Fillon, med cirka 26%. Men en rad gynnsamma omständigheter skulle snart bidra till att lyfta Macrons kandidatur och hjälpa honom att inta favoritens plats.

Opinionsundersökarnas favorit

Om vi levde in en perfekt demokrati där politiken främst byggde på argument och fakta hade Macron omedelbart diskvalificerats som en uppenbar charlatan. Men det är ett välkänt faktum att politiken liksom så mycket annat har infogat sig i reklamsamhällets mönster, där berättelser ersätter argument och bildmässighet är viktigare än innehållet. Den allmänna konsumtionskulturen tenderar att prägla alla våra val, även de politiska, och det fungerar med valkandidater som för alla andra varor. Vill en kandidat förbättra sina chanser att bli vald gäller det att samla de bästa spinndoktorerna och hitta på den mest säljvänliga storyn. ”Vi lever i dystra tider. Frankrike har tappat hoppet och ni är många som inte ser någon utväg. Men för dig som inte är nöjd med politiken, som tycker att både höger och vänster har misslyckat, du som vill att ditt land nu ska höja huvudet, prova gärna vår nya exklusiva kandidat. Ung, fräsch, fri från politisk kopplingar med både borgerligheten och socialismen. Han kan göra skillnad i din vardag!”

För att driva igenom sin luriga marknadsföring kunde Macron räkna med mediernas hjälp. I stället för en kritisk eller neutral granskning bemöttes Macrons kandidatur med ensidig begeistring i franska mainstream-media. Från och med sommaren 2015 blev Macron den mest mediala politikern både när det gäller antalet tidnings-

artiklar och sändningstid i TV. Enligt nyhetssajten *Le Vent Se Lève* publicerades mer än 8000 artiklar om Macron i tidningarna *Libération*, *Le Nouvel Observateur*, *Le Monde* och *L'Express* efter hans avhopp från regeringen. Bilden som gavs av Hollandes tronarvinge var en positiv och tilltalande bild av en ung nykomling, en frisk fläkt i det franska politiska landskapet, en briljant förnyare som vänstern så länge saknat. Han var inte Hollandes för detta finansminister utan en överbegåvad ikonoklast, som kunde skaka om Frankrikes och hela EU:s politik. Han inkarnerade tilliten till moderniteten och den optimism inför EU och globaliseringen som fransmännen tycktes sakna.

Mediernas konstanta och nästan ovillkorliga sympati för den unge mittenkandidaten, som skulle befria Frankrike från de gamla etablerade partiernas dominans och få det bakåtblickande landet att omfamna moderniteten (med andra ord marknaden) bör kallas för vad det egentligen är: en massiv propaganda från opinionsbolagen för den kandidat som bäst tjänade deras egna kommersiella intressen. Tyvärr var fenomenet långt ifrån nytt. Redan 2005 hade franska officiella medier ägnat sig åt att stödja EU-konstitutionen och inskränka åsiktsmångfalden i en förenklad dialektik mellan ”goda” liberala EU-anshängare och ”onda” nationalistiska EU-motståndare. Tolv år senare sattes ett liknande propagandamaskineri igång med syfte att påverka ett val som bedömdes innebära hög risk för EU och de marknadsvänliga krafterna.

Mediebevakningen av Macrons kandidatur kastar ett skämmande ljus över den så kallade tredje statsmakten i Frankrike. Som journalisten och bloggaren Aude Laucelin påpekade i sin artikel ”*Macron, un putsch du CAC 40*” har läget i franska medier markant försämrats på senare tid. På organisa-

tionen Reportrar utan gränsers pressfrihetsindex 2016 befann sig Frankrike på 45:e plats. Och detta på grund av ett mer och mer koncentrerat ägande av media i händerna på ett fåtal stora investerare. Pressfriheten, en av demokratins hörnstenar, kan rimligen inte anses garanterad när mediamarknaden domineras av några få privata jättar, som driver sin verksamhet för att göra vinst.

Macron var den första kandidaten att ställa upp i ett franskt presidentval utan parti, utan att tidigare ha varit folkvald och med en kort erfarenhet som minister. Därtill avgående ekonomiminister i den illa omtyckta socialistregeringen, som hade fått miljoner fransmän att gå ut och demonstrera. Men alla dessa brister kompensades med hjälp av Macrons sällsynt goda kontakter med Patrick Drahi. Denne mediemogul, bosatt i Schweiz, grundade telekomjätten *Altice*, registrerat i Luxemborg, och kontrollerar TV-kanalerna *BF-MTV*, radion *RMC* samt tidningarna *Libération* och *L'Express*. Macron sägs ha bidragit till att Drahi valdes i stället för Bouygues som köpare till det franska telekombolaget *SFR* i oktober 2014. 2016 lämnade en av Drahis närmaste rådgivare, Bernard Mourad, *SFR* för att arbeta med presidentkandidaten Macron. TV-kanalen *Canal +* tillhör industrimagnaten Vincent Bollore, vars son Yannick är en nära vän till Macron. Tidningarna *Paris Match* och *Le Journal du Dimanche* ägs av Arnaud Lagardère. I egenskap av investmentbankir hade Macron varit gruppen Lagardères rådgivare. Bernard Arnault är majoritetsägare i LVMH, ett holdingbolag för lyxvarumärken, och kontrollerar även tidningarna *Le Parisien* och *Les Echos*. Enligt veckotidningen *Marianne* kunde Macron räkna med Arnaults stöd redan sommaren 2016.

År 2010 köptes dagstidningen *Le Monde* upp av trion Xavier Niel, Mathieu

Pigasse och Pierre Bergé. Xavier Niel är grundaren av telekombolaget *Free*. Förutom att vara delägare i *Le Monde* kontrollerar han också tidningen *Le Nouvel Observateur*. Affärsmannen Pigasse är direktör i banken Lazard. Han äger tidningen *Les Inrockuptibles* och är delägare i tidningen *Huffington Post*. Han äger även radiostationen *Radio Nova*. Slutligen är entreprenören Bergé även en engagerad aktivist för homosexuellas rättigheter. Niel, Bergé, Pigasse tog samtliga tidigt ställning för Macron.

Medias insatser för Macron tog inte bara formen av en allmänt trevlig rapportering om presidentkandidaten. Man banade också vägen för sin favorit genom att torpedera väljarnas favorit, republikanen – och tidigare premiärministern – François Fillon. Med PS:s haveri borde presidentvalet 2017 varit en lätt match för *Les Républicains*. Men i slutet av januari 2017, samma vecka då Fillon skulle lanserat sin kampanj, hamnade han i blåsväder efter avslöjande uppgifter i tidningen *Le Canard Enchaîné*. Enligt tidningen hade Fillons hustru Pénélope avlönats i flera år som hans assistent utan att ha utfört något arbete. Det var början på en ”imponerande” rad av avslöjanden. Varje vecka kom nya uppgifter. Allt som det hade tigits om under decennier (fru Fillons ska ha varit betald sedan 1982) läckte nu ut stegvis, frontside efter frontside. Det hela resulterade i att Fillon och hans hustru förhördes av en speciell åklagare (*Le parquet national financier*, PNF) och att en förundersökning inleddes med en enligt många juridiska experter osedvanlig hastighet.

Fillon bad om ursäkt och försvarade sig genom att tala om en komplot. Känslan av att det låg någonting skumt bakom den hastigt tillsatta utredningen delades av många väljare. Hur kom det sig att trettiofem års tystnad kring hustruns skenanställning sprack precis vec-

kan innan Fillon skulle starta sin kampanj? Hur kunde hemligstämplade uppgifter från polisförhör hamna direkt på redaktionsborden? Någon hade tydligen bestämt sig för att sabotera högerkandidaten Fillons kampanj. Och målet nåddes. Fem dagar efter de första avslöjandena hade Fillon rasat i opinionsundersökningarna. Enligt siffrorna hade nu en annan person tagit ledningen. Den personen var – just det! – Emmanuel Macron.

Låt oss dock inte vara konspiratoriska. De som hade tagit kontakt med pressen, de där ”obekräftade källorna” som hade så mycket att berätta om Fillon, kunde ju tänkas drivas av ren idealitet och på allvar vara störda över möjligheten att en korrupt politiker skulle bli vald till president. De ville kanske göra Republiken en tjänst genom att upplysa om den ultra-liberale Fillons smussel. Och man kan mycket väl förstå journalisternas iver att sprida sådana explosiva nyheter.

Men – hur kommer det sig att medierna förblev så blyga när det gällde liknande anklagelser mot Marine Le Pen och hennes parti? Påstådda anknytningar till Putin, missbruk av offentliga medel, skenanställningar – varför fick inte allt det här lika mycket uppmärksamhet? Uppenbarligen hade medierna prioriterat Fillon. Det var han som var den främsta måltavlan.

I februari 2017, två månader innan 1:a omgången av presidentvalet, stod det alltså klart. Macron och Le Pen framträdde som de två favoriterna. Och väljarna, av vilka de flesta säkert ville undvika att Frankrike skulle riskera att styras av extremhögern, ställdes inför två alternativ. Antingen rösta för en ”liten” kandidat, som inte troddes kunna nå 2:a omgången och därmed öppna för risken att Le Pen slutligen tog hem spelet. Eller prioritera kandidaten med flest chanser att gå vidare i valet, med

andra ord Macron. Den nyliberale Macron hade nu även tagit på sig rollen som *Republikens* försvarare. På så sätt kunde hans kandidatur ta fart och att han i väljarnas ögon trots alla sina brister (framför allt hans ideologiska oklarhet och avsaknad av ett tydligt politiskt program) framstod som det bästa alternativet. Det var han som skulle se till att Le Pen inte vann.

Han behövde inte säga någonting, (vilket han klarade utmärkt). Han var inte Le Pen och det räckte. Under de sista veckorna före valet verkade det dock som om att alltför många väljare inte ville låta sig fångas i en duell mellan Macron och Le Pen. Den 14 april visade en undersökning beställd av *Le Monde* att Macron och Le Pen visserligen fortfarande var favoriter med 22% men att Jean-Luc Mélenchon och François Fillon låg strax efter med omkring 20% vardera.

”Valet var inte avgjort än!”, var vi många som tänkte. Fillon hade trots allt inte tappat de konservativa väljarnas stöd: gaullister, suveränister eller katoliker. Och Mélenchon hade lockat fram ett oväntat stort antal vänsterväljare som inte ville acceptera att ”*there is no alternative*”. Allt kändes fortfarande öppet. Hade inte fransmännen 2005 trotsat mainstream-media och det politiska etablissemangen när de förkastade EU:s påtvingade nyliberalism? Men den 7 maj på kvällen hände likväl det som alla hade väntat sig i månader. Elitens agenda representerad av namnet Macron hade segrat.

NOTER

[1] Pierre Poujade (1920-2003) var en fransk politiker, som i mitten på 1950-talet grundade rörelsen *l'Union de défense des commerçants et artisans* (Unionen för försvar av handlare och hantverkare). Rörelsen karakteriser-

ades av sina motståndare som *småborgerlig* och *populistisk*.

[2] Eugène de Rastignac är en fiktiv gestalt, som uppträder i en rad romaner i Balzacs Den Mänskliga Komedin. I romanen *Le Père Goriot* (Pappa Goriot) från 1835 har han en huvudroll. Rastignac är hos Balzac urtypen för den framgångsrika strebern som når sitt mål tack vare intelligens, charm, stöd av

inflytelserika societetsdamer och en brinnande vilja att lyckas.

[3] Om detta tal kan den intresserade läsa på bloggen "Lindbom på franska": <http://www.lindbompafranska.se/2012/01/francois-hollandes-stora-tal/>

[4] *École Nationale d'Administration* (ENA) grundades 1945 i Paris av Charles de Gaulle och Michel Debré. Numera har skolan sitt säte i Strasbourg.

När Frankrike bröt samman – om William L. Shirers storverk *“The Collapse of the Third Republic”*. Del II.

AV PER-OLOV KÄLL

Per-Olov Käll fortsätter här sin genomgång av den amerikanske journalisten och historikern William L. Shirers (1904-1993) stora verk om den franska Tredje republikens undergång, ”*The Collapse of the Third Republic*”, som utgavs 1969. Till skillnad från Shirers viktiga arbete om Hitler-Tyskland, ”*Tredje rikets uppgång och fall*” (1960), har boken om den Tredje republiken aldrig översatts till svenska. En anledning till att Shirers verk alltså är så intressant – förutom att han hanterade en högst levande penna – är att han själv under långa perioder arbetade som journalist i både Frankrike och Tyskland och med egna ögon kunde följa de dramatiska skeendena.

Krigsåren 1914-1918

”På samma sätt som 1940 inleddes den tyska huvudattacken längs en front där de franska generalerna minst väntade det. Visserligen hade de i god tid varnats för var någonstans tyskarna troligen skulle slå till men trodde inte på varningarna. Därtill närde de egna planer på en mäktig offensiv, som skulle inledas på platser som de själva skulle välja.” (Shirer, sid 120)

Den tyska generalstaben var inställd på en snabb seger över Frankrike inför det Första världskriget. Att kriget i historieskrivningen skulle komma att kallas för ett världskrig visste ingen – än mindre att det skulle kallas för det första världskriget. Den snabba segern skulle ske genom den plan för krigföringen, vars riktlinjer dragits upp av den tyska generalstabens chef greve Alfred von Schlieffen (1833-1913). Denna så kallade Schlieffenplan utarbetades för att Tyskland skulle kunna uppnå seger i ett förväntat tvåfronts krig mot de två huvudmotståndarna Frankrike och Ryssland, där dock Ryssland bedömdes vara den svagaste motståndaren. Den stora tyngden av de tyska stridskrafterna, närmare 90 procent, sattes därför in mot Frankrike. Den

tyska generalstaben hade emellertid gjort felbedömningen att Frankrike av år 1914 skulle bli en lika lätt match som det hade visat sig vara 44 år tidigare i 1870 års tysk-franska krig. Sex veckors krig borde räcka, ansåg man inom staben, för att tvinga Frankrike på knä. I verkligheten kom som bekant kriget att utveckla sig helt annorlunda. Det skulle bli oerhört mycket blodigare, oerhört mycket mer förbittrat och utdraget än någon av de krigförande länderna hade kunnat föreställa sig. När parterna omsider möttes i Versailles för fredsförhandlingar (alltid detta Versailles!) hade det av Bismarck skapade kejserliga Tyska riket upphört att existera och detsamma gällde den kejserliga dubbelmonarkin Österrike-Ungern. Vad Ryssland beträffar hade det genomgått en revolution, eller rättare sagt två revolutioner, där den första så kallade februarirevolutionen 1917 innebar att tsarväldet störtades och den därpå följande oktoberrevolutionen ledde till upprättandet av världens första socialistiska stat, som fick namnet *Ryska socialistiska federativa sovjetrepubliken* – från år 1922 omdöpt till *Sovjetunionen*. Denna statsbildning skulle komma att sätta sin prägel

på världspolitiken under drygt sjuttio år.

Kärnan i Schlieffenplanen, som i princip låg färdig och utarbetad redan 1905, bestod i att koncentrera en överväldigande militär styrka i ett anfall genom Belgien längs sträckan Liège-Namur och därefter pressa på västerut mot Engelska kanalen. Väl där skulle anfallet ändra riktning och i nästa etapp stöta mot sydöst mot Paris och vidare mot de franska fortifikationerna längs gränsen mot Alsace och Lorraine, som vid denna tidpunkt genom fredsförhandlingarna efter 1870 års krig i huvudsak tillhörde Tyskland (som Elsass-Lothringen). Att planen utgjorde ett flagrant brott mot Belgiens neutralitet, som Tyskland högtidligt lovat att slå vakt om, besvärade varken Schlieffen eller den tyska statsledningen i någon större utsträckning.

Schlieffen avled 1913 och efterträddes av general Helmuth von Moltke, brorson och namne till den preussiska marskalk som år 1870 lett det framgångsrika fälttåget mot Napoleon III. Den nya befälhavaren modifierade på ett antal punkter den av Schlieffen utarbetade planen. Militärhistoriker har länge diskuterat om dessa förändringar i verkligheten försvagade planen och därigenom bidrog till Tysklands nederlag.

Det hör till saken att den franska militärledningen var väl insatt i tankegångarna bakom Schlieffenplanen, som givetvis var avsedd att hållas hemlig. Orsaken var att en officer vid den tyska generalstaben hade låtit sälja planens innehåll till fransmännen. Dessa var dock osäkra på om den just inhandlade militära informationen utgjorde den plan som den tyska generalstaben verkligen avsåg att följa eller om det rörde sig om fejkad information, med andra ord en krigslist. Om de historiska tolkningar som på senare tid gjorts av

Dreyfus-affären (som beskrevs i del I av denna artikel) är riktiga, nämligen att Dreyfus blev ett bondeoffer för ett den franska krigsledningens av allt att döma framgångsrika försök att föra tyskarna bakom ljuset genom att till Tyskland via den säregna majoren Ferdinand Esterházy saluföra oäkta militärhemligheter; då är det lätt att förstå samma krigslednings misstänksamhet mot äktheten hos de tyska uppgifterna! Till sist anslöt sig flertalet inom den franska generalstaben under ledning av general Joffre till åsikten att det mest troliga tyska anfallsscenarioet inte bestod i ett anfall genom Belgien i norr utan genom Lorraine i nordost.

Frågan om hur den tyska strategin såg ut var givetvis ingen underordnad detalj för den franska krigsplaneringen. Om Tyskland, som Joffre och hans kolleger räknade med, skulle gå till anfall genom Lorraine tedde sig en förekommande fransk motoffensiv i motsatt riktning som en lockande strategi. Detta blev också i huvudsak innehållet i den år 1913 utarbetade franska krigsplanen, Plan XVII.

Planen var starkt optimistisk: inom loppet av några få veckor beräknades de franska styrkorna ha nått fram till Rhen och återerövat Alsace. Planen, som lämnade den västra halvan av gränsen mot Belgien nära nog obefäst, var dock inte oomstridd. Vissa officerare varnade för att en stor fransk offensiv i krigets inledning kunde bädda för ett nederlag. Detta höll så när på att inträffa, då Tyskland den tredje veckan i augusti 1914 inledde sitt stora anfall genom just Belgien. Den franska Femte armén och den begränsade brittiska expeditionstyrkan kunde inte göra mycket annat än att snabbt slå till reträtt inför en förkrossande övermakt.

Det tycktes nu – i varje fall trodde den tyska krigsledningen det – som om en snabb seger över Frankrike låg inom

räckhåll. Den tyska krigsmakten var på väg att upprepa 1870 års framgång, och den Första armén under general von Kluck kunde från sin framskjutna position i klart väder redan skönja Eiffeltornets topp vid horisonten. Då inträffade en remarkabel vändning av krigslyckan. Denna vändning har gått till historien som "miraklet vid Marne" (*le miracle de la Marne*), eller mer exakt som (det första) slaget vid Marne. Slaget utkämpades mellan Frankrikes illa tilltygade Femte armé, förstärkt av den begränsade brittiska expeditionsstyrkan, och den anfallande tyska hären och pågick mellan den 5 och 12 september 1914 vid floden Marne, en av Seines bifloder öster om Paris. Slaget blev oerhört blodigt och det har beräknats att båda sidor led förluster i storleksordningen en halv miljon man. Det sammanlagda antalet döda på båda sidor uppges ha överstigit hundra tusen.

Den överraskande segern för Frankrike tedde sig för samtiden som nära nog ett gudomligt ingripande. Filosofen och Nobelpristagaren i litteratur Henri Bergson gjorde jämförelser med de mirakel som legenden tillskrivit upprorskvinnan Jeanne D'Arc (även kallad Jungfrun av Orléans, 1412-1431). I verkligheten handlade det dock om farligt utdragna frontlinjer och ett underdimensionerat stöd för den vänstra flanken. Shirer framhåller den viktiga roll som den franske överbefälhavaren Joseph Joffre (1852-1931) spelade för utgången av slaget. I krigets inledning hade Joffre varit medansvarig till flera av de felbedömningar den franska militärledningen gjort sig skyldig till, men när krisen blev akut visade han sig som den kallblodiga och skickliga officer han var; därtill som en som i farans stund – liksom en gång Napoleon Bonaparte – förmådde ingjuta tro på seger hos sina soldater. Inne i Paris spelade general Joseph Galliéni en viktig roll genom att skaka fram

trupper till stadens försvar, trupper som sedan transporterades med hjälp av taxibilar till fronten vid Marne. För att höja stridsmoralen lät han på husväggarna runt om i staden anslå ett plakat med följande text:

Medlemmarna av Republikens regering har lämnat Paris för att ge en ny impuls till det nationella försvaret. Jag har mottagit ordern att försvara Paris mot invasion. Denna order avser jag att genomföra till slutet. GALLIÉNI (Shirer, sid 125)

Den 14 september, några dagar efter nederlaget vid Marne, avskedades chefen för den tyska generalstaben, Helmuth von Moltke, som hade utlovat seger inom sex veckor. Till en början hade det sett ut som om löftet skulle infrias, men Joffre hade förmått retirera i god ordning och utan förluster i krigsfångar. Vid Marne var han redo att möta det tyska anfallet med en i huvudsak intakt fransk armé tillsammans med en – visserligen utpumpad – men stridsduglig brittisk expeditionsstyrka. Moltke hade omsider förstått att de tyska generalerna, övermodiga av sina inledande framgångar, underskattat Joffres militära skicklighet.

Utgången av det första slaget vid Marne i september 1914 (ett andra slag om Marne utkämpades i juli 1918, se [1]) avgjorde inte slutgiltigt Först världskriget – lika litet som hejdandet av operation Barbarossa, Hitlertysklands överfall på Sovjetunionen, utanför Moskva i december 1941 avgjorde det Andra världskriget. Likväl var dessa två slag betydelsefulla på längre sikt genom att den tyska blixtkrigsstrategin misslyckades och Tyskland trots ihärdiga ansträngningar inte förmådde återta initiativet, (även om det så när hade lyckats i det ovan omnämnda 2:a slaget vid Marne).

Krigen övergick därmed i en fas där utgången kom att bestämmas av de stridandes uthållighet och tillgången på militära och civila resurser. För Tysklands del innebar det att man ställdes inför en övermakt av allierade stormakter, inte minst Förenta Staterna, mot vilka man inte kunde segra i ett utdraget krig. Efter de allierades framgång vid Marne övergick som be-

kant Första världskriget (*La Grande Guerre*, Det stora kriget, som man kallade det innan man visste att det skulle komma ett till) i Europa till ett tröstlöst skyttegravskrig, där miljoner unga män gick en förtidig död till mötes och där oräkneliga gravkors och minnesmärken runt om på kontinenten alltjämt påminner oss om den bottenlösa tragedin.

Generalerna Joffre (t.v) och von Moltke.
[Källa: Bibliothèque nationale de France]

Versaillesfreden och Tysklands krigsskadestånd 1919-1932

”Klockan 5 på morgonen den 11 november 1918, i en liten glänta i Compiègneskogen i kommunen Rethondes, undertecknade Tyskland vapenvilan i en järnvägsvagn tillhörande marskalk Foch [2]. Klockan 11 upphörde striderna och i de allierades huvudstäder dånade kyrkklockorna ut sitt segerbudskap som bland massorna hälsades med vild glädje över att freden äntligen hade anlant och massakrerandet fått ett slut. Krigshandlingarna hade kostat Frankrike 1 357 800 i döda, 4 266 000 i sårade och 537 000 som förlorats genom krigsfångenskap eller saknades – det vill säga 73 procent av de 8 410 000 som inkallats för att försvara landet. Den nordliga tredjedelen av Frankrike låg i ruiner efter fyra års strider och genom avsiktlig skövling från tyskarnas sida, nationens statskassa var tömd och krigsskulden så stor att den nästan inte gick att beräkna.” (Shirer, sid 133)

Det Europa som reste sig ur krigets aska skilde sig mycket från det som 1914 entusiastiskt marscherat ut i kriget. I Tyskland, som bar ett stort ansvar för krigsutbrottet, utbröt i november 1918 en revolution, som pågick i nästan ett helt år och resulterade i uppkomsten av den så kallade Weimarrepubliken [3]. Revolutionens upptakt var en revolt bland förbittrade matrosar i Wilhelms-haven den 29 oktober, ett uppror som snabbt spred sig över Tyskland. Den 9 november tvangs Wilhelm II att avsäga sig såväl Tyska rikets kejsarkrona som den preussiska kungakronan, (han innehade båda). Senare samma dag proklamerade den socialdemokratiske statssekreteraren Philipp Scheidemann Tyskland som en republik. Dagen därpå satte sig Friedrich Wilhelm Viktor Albert von Preußen, kusin till Storbritanniens kung George V och till tsar Nikolaj II av Ryssland samt barnbarn till Drottning Viktoria av England och

Prins Albert, på ett tåg som förde honom till det neutrala Holland. Där slog han sig ner i Doorn, en liten stad i landets mitt och där kom han att stanna resten av livet.

Franskt vykort, ca. 1915. Tysklands kejsare Wilhelm II försöker äta världen men finner den alltför hård.

[Källa:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/6b/Guerre_14-18-Humour-L%27ingordo%2C_trop_dur-1915.JPG]

Den habsburgska dubbelmonarkin Österrike-Ungern, som övermodigt inlett kriget genom sin krigsförklaring mot Serbien den 28 juli 1914, visade sig i verkligheten vara en koloss på lerfötter [4]. Ur spillrorna av den havererade personalunionen mellan kejsardömet Österrike och kungadömet Ungern reste sig inte bara dessa länder som självständiga nationer utan även de nya statsbildningarna Tjeckoslovakien och

Jugoslavien. Andra skärvor av det havererade kejsardömet tillföll Polen, som nu återuppstod efter att ha varit försvunnit sedan det sena 1700-talets styckning av landet mellan Ryssland, Preussen och Österrike-Ungern.

Den förändring som långsiktigt fick störst betydelse var dock sannolikt den som inträffade i Ryssland. I februari och oktober (enligt den då i Ryssland gällande julianska kalendern – mars och november enligt den gregorianska västeuropeiska) 1917 genomgick landet två revolutioner. I den första, som väl enklast kan beskrivas som en ”borgerlig demokratisk revolution”, störtades tsar Nikolaj II. I den andra grep det av Lenin ledda bolsjevikpartiet makten och upprättade världens första socialistiska republik, Ryska socialistiska federativa sovjetrepubliken (Ryska RSFS). Denna stat representerade otvivelaktigt något historiskt nytt genom att den dels hävdade arbetarklassens och det kommunistiska partiets ledande roll i samhället och teoretiskt åberopade sig på Marx, Engels och Lenins läror. Den nya regimen, som kommit till makten under parollen ”Fred, jord och bröd!”, inledde omedelbart fredsförhandlingar med Tyskland och i mars 1918 undertecknades i Brest-Litovsk fredsfördraget mellan Centralmakterna Tyskland, Österrike-Ungern, Bulgarien, det Osmanska riket och Ryska RSFS. Den nya staten, som 1922 ändrade namnet till *Socialistiska rådsrepublikernas union* (Sovjetunionen), kom att bestå i 74 år och visade sig stark nog att både inledningsvis kunna stå emot och sedan militärt besegra Hitler-Tyskland under Andra världskriget. Detta var en historiskt avgörande insats från Sovjetunionens sida. Man bör komma ihåg att Frankrike och Storbritannien knappast på egen hand hade klarat av att besegra Tyskland under Första världskriget – särskilt inte efter det ryska utträdet ur kriget i Brest-Litovsk – utan det var i och med Förenta Staternas inträde i

kriget 1917 som balansen slutligen kom att väga över i Ententens favör.

I båda världskrigen bestämdes Förenta Staternas interventioner givetvis av landets egna långsiktiga intressen. Medan man i det första kriget förhindrade att Europa blev en av Tyskland dominerad kontinent, förhindrade man i det andra

att Västeuropa föll under kommunistisk dominans. Men priset blev högt. Efter Andra världskriget blev Västeuropa – och har i stort förblivit – en kontinent som militärt, och i betydande utsträckning även rent politiskt, är underställd Natos och USA:s strategiska intressen. Något som EU åtminstone ännu inte har förmått ändra på.

William Orpen (1878-1931), "Undertecknandet av freden i Spegelsalen, Versailles, 28 juni 1919", olja på duk. [Källa: Imperial War Museum Collections: [Webpage](#)]

Den 18 januari 1919 öppnades fredskonferensen i Klocksalen (*Salle de l'Horloge*) i det franska utrikesdepartementet vid Quai d'Orsay i Paris, dit 70 delegater från 27 nationer hade begivt sig. Redan från början gjorde den franske finansministern Louis-Lucien Klotz och den brittiske premiärministern Lloyd George klart att Tyskland måste betala för den förstörelse det förorsakat i Belgien och norra Frankrike. Vidare insisterade överbefälhavaren för de allierade styrkorna, marskalk Ferdinand Foch, på att Tysklands gräns skulle flyttas till östra Rhenstranden för att underlätta för det franska försvaret. Den sista punkten var sannolikt den för Frankrike viktigaste men möttes av liten förståelse från både Lloyd Georges och den amerikanska presidenten Woodrow Wilsons sida. Enligt Shirer kan detta ha berott på de anglo-sachsiska politikernas bristande kunskaper om Europas, inte minst Frankrikes, historia. Istället erbjöd sig Storbritannien och USA att garantera Frankrikes gränser mot framtida attacker från Tyskland. Detta erbjudande kommenterades av marskalk Foch med orden:

”Om vi [Frankrike] inte håller Rhen finns det ingen neutralisering, ingen nedrustning, ingen skriven klausul av något slag som kan hindra Tyskland från att attackera oss över den och ge dem övertaget. Ingen hjälp skulle hinna fram i tid vare sig från England eller Amerika för att rädda Frankrike undan ett fullständigt nederlag.”

Ord som i maj 1940 visade sig profetiska.

Det brittisk-amerikanska erbjudandet om en garanti rann dock ut i sanden, och med undantag av återförandet av Alsace-Lorraine (Elsass-Lothringen) till Frankrike lämnades Tysklands gränser förhållandevis intakta. I själva verket var Tyskland, som ju hade stridit på främmande territorier, efter kriget enligt Shirer på det hela taget i bättre

ekonomiskt och industriellt skick än Frankrike.

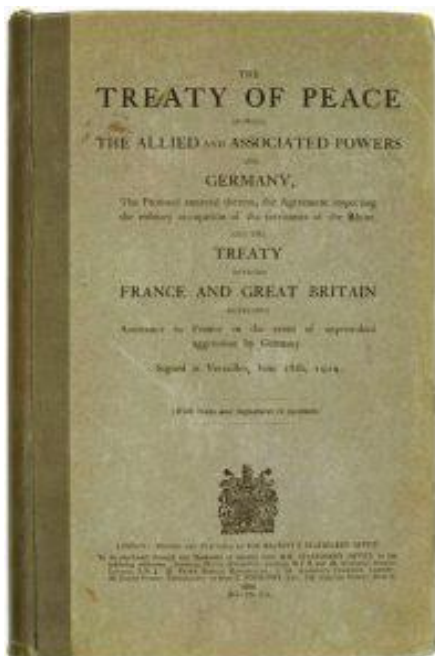
Konferensen rullade emellertid på och när frågan om Tysklands krigsskadestånd kom upp tycks Frankrike ha skött dessa förhandlingar med förbluffande oskicklighet. Å ena sidan begärde man att Tyskland skulle betala för den materiella förstörelse man åstadkommit – vilket föreföll rimligt – men drev samtidigt krav, som skulle hålla Tyskland ekonomiskt svagt. Det innebar en motsägelse som fick till resultat att Frankrike i slutändan bara fick ut en liten del av vad man enligt fredsöverenskommelsen var berättigad till. Överdriven girighet ledde också till att de ekonomiska kraven på Tyskland trissades upp både från fransk och brittisk sida och bidrog till att återuppväcka den gamla tyska animositeten. Tyskland gavs därigenom möjligheten att åter se sig självt som isolerat och omgivet av illasinnade makter [5].

Den 28 juni 1919 undertecknades fredsfördraget i Versailles och – med de tillägg som tillkom i april 1921 – ålades Tyskland att betala ett krigsskadestånd av 132 miljarder guldmark (= 33 miljarder US-dollar) av vilka 52% skulle tillfalla Frankrike. Fördraget stipulerade att betalningen skulle utgå med en halv miljard dollar per år plus ett belopp i guldmynt eller i varor motsvarande 26% av Tysklands export. Dessa summor hade Tyskland ingen möjlighet att betala. Paradoxalt nog kunde man därigenom undandra sig (i betydande utsträckning) att betala över huvud taget.

De tyska försöken att smita ifrån notan tvang den franska regeringen att reagera. I januari 1923 lät premiärminister Raymond Poincaré franska trupper ockupera Ruhr, Tysklands (dåvarande) ekonomiska hjärta. Ockupationen, som i och för sig inte stred mot Versaillesfördraget i den situation som uppstått

genom att Tyskland inte fullföljde sina åtaganden, väckte en våg av protester runt om i världen. I Tyskland lät regeringen själv bekosta en generalstrejk bland Ruhrarbetarna och kolgruvor och stålindustrier stängdes. Samtidigt inledde den tyska regeringen en avsiktlig sänkning av valutans (markens) värde genom att sätta full fart på sedelpressarna. Denna manipulation, som givetvis lättade den tyska skuldbördan, framkallade samtidigt en hyperinflation och ledde till att stora delar av det tyska folket i ett slag förlorade sina besparingar och ruinerades.

Poincaré svarade nu genom att skicka franska och belgiska ingenjörer och arbetare till Ruhr, vilka i viss utsträckning lyckades få igång den industriella produktionen igen och kunde inhösta en del pengar. Inför risken att kanske permanent förlora Ruhr till Frankrike vek sig efter några månader den Tyska regeringen, blåste av det passiva motståndet och återupptog i september

Versaillesfördraget från den 28 juni 1919 (engelsk version). [Källa: <http://muse.aucklandmuseum.com/databases/Muscat/19338.detail>]

förhandlingarna om krigsskadeståndet. Inflytelserika röster i Frankrike, bland dem republikens president Alexandre Millerand, hävdade att Frankrike nu borde tvinga Tyskland att överlåta delar av Ruhrområdets industrier på Frankrike, ett förslag Poincaré dock vägrade att ställa sig bakom. Som den principfasta jurist han var ansåg han att vad frågan gällde var att tvinga Tyskland att efterleva det fördrag det självt hade signerat – inte att stjäla tyska tillgångar.

Den politiska farsen runt Versaillesfördraget fortsatte likväl. Nya överenskommelser (Dawesplanen 1924, Youngplanen 1929) hade lika liten inverkan på den tyska betalningsviljan som de föregående. 1931, när den ekonomiska världskrisen var ett faktum, begärde USA:s president Hoover ett moratorium för alla utbetalningar av krigsskadestånd och i juli 1932 ingick Frankrike, Storbritannien och Tyskland i Lusanne en överenskommelse om att sätta punkt för Versaillesfördraget. (Överenskommelsen ratificerades aldrig men kom att gälla i praktiken.) Vid denna tidpunkt hade Tyskland av de från början stipulerade 132 miljarder guldmarken betalat, i pengar och varor, en summa motsvarande 22.9 miljarder. Av dessa hade 9.6 miljarder tillfallit Frankrike.

I realiteten, påpekar Shirer, betalade Tyskland faktiskt ingenting. Ty den tyska upplåningen hos amerikanska banker – lån som heller aldrig återbetalades – var större än de krigsskadestånd Tyskland faktiskt erlade.

Historiskt framstår Versaillesfördraget som ett den politiska kortsynthetens – för att inte säga dumhetens – tragiska manifest. Till detta bidrog att Tyskland ensidigt tvangs att ta på sig skulden för krigsutbrottet. Genom sin svart-vita inställning i skuldfrågan bäddade sannolikt fördraget för nazisterna framtida krigspropaganda.

Efterspelet till Versailles och Lusanne 1930-1933

”Det hade högljutt proklamerats i Tyskland, och blivit trott i Storbritannien och Förenta Staterna liksom i vida kretsar i Frankrike, att när väl de sista franska trupperna hade lämnat det demilitariserade Rhenlandet och de allierade dragit ett streck över tyska återbetalningar, skulle det tyska folket känna en stor lättnad, för att nu inte säga tacksamhet, över dessa generösa gester från segrarmakterna, som suddade ut det mesta av nederlagets bördor och skulle rädda demokratin i Tyskland, ja, stärka den, och ge den belägrade republiken, som var attackerad från både den extrema höger och vänstern, ett nytt liv. Raka motsatsen inträffade.” (Shirer, sid 150)

Ja, mindre än tre månader efter att Frankrike hade dragit tillbaka sina sista trupper från tysk mark vann Hitlers NSDAP i riksdagsvalet i september 1930 en jordskredsseger och ökade med 6 409 600 erhållna röster sin representation i tyska Reichstag från 12 till 107. Tre veckor efter överenskommelsen i Lusanne ökade NSDAP i juli 1932 på nytt sitt röstetal till 13 745 000, vilket gav partiet 230 riksdagsplatser och gjorde det till Tysklands största. Ett halvår senare, den 30 januari 1933, utnämnde republikens president Paul von Hindenburg Hitler till Tysklands rikskansler, en händelse som i den nazistiska mytologin kallades för *die Machtübernahme*. Hitler, som ju erövrade makten på demokratisk väg (om man bortser från att hans underhuggare av och till levde rövare på Tysklands gator, när partiledaren fann det lämpligt att skrämja upp allmänheten) inledde omedelbart sitt arbete på att förintna denna demokrati och att utkräva revansch för Tysklands krigsnederlag och Versaillesfördragets orättvisor. I dessa sina ambitioner blev han – låt vara för en begränsad tid – ytterst framgångsrik.

Den dag Hitler tillträdde som rikskansler saknade Frankrike, påpekar Shirer, en egen regering. Man befann sig på ett för den Tredje republiken typiskt sätt i ännu en regeringskris. Nationalförsamlingens partier, oavsett om de befann sig till höger, i mitten eller till vänster, hade utomordentliga svårigheter att bilda rimligt stabila koalitioner, som kunde bära en regering, i synnerhet en mer uthållig sådan. Följande dag kunde emellertid Edouard Daladier från det Radikalsocialistiska partiet (*Le Parti républicain, radical et radical-socialiste*) bilda en ny regering, som lyckades med konststycket att hålla sig kvar vid makten i nio månader innan det var dags för nästa byte.

Det var emellertid först nu, tre år efter börskraschen på Wall Street i oktober 1929, som även Frankrike började känna av den ekonomiska nedgången. I USA, Storbritannien och andra stora industriländer hade krisen slagit ut stora delar av ekonomin och framkallat massarbetslöshet. I Tyskland hade den fört Hitler till makten. Men i Frankrike, som inte var lika industrialiserat, dröjde det innan den märktes fullt ut. I själva verket hade Frankrike ekonomiskt repat sig anmärkningsvärt väl efter det mycket svåra decenniet efter krigsslutet. Nu, under 20-talets sista och 30-talets första år, visade statsfinanserna på angenäma överskott och arbetslösheten hade fallit till försumbara nivåer, (lägre än i dagens Frankrike).

Då inträffade chocken! I september 1931 hade Storbritannien övergett guldmyntfoten och devalverat pundet med 40 procent. Knappt två år senare, våren 1933, följde USA efter med en dollardevalvering på 40 procent. Plötsligt satt Frankrike med en övervärderad valuta men utan att landets politiker kunde samla sig till en motsvarande nedskrivning av francen. När den äntligen skedde 1936 var det, anses det, för sent för att rädda situationen.

Shirer berättar hur han när han efter några års frånvaro återvänder som reporter till Paris i början på 1934 lägger märke till att fascistiska rörelser – inspirerade av Mussolinis svartskjortor och den tyska nazismen – gör sig allt bredare. Det agiteras alltmer öppet för ett avskaffande av den parlamentariska demokratin och införande av diktatur. Vilket sägs innebära en återgång till ordningen. Ett exempel på en sådan rörelse var *Action Française*, ”världens äldsta fasciströrelse”, som hade bildats under Dreyfusaffären i protest mot de radikala intellektuella som hävdade att Dreyfus var offer för ett justitiemord. Rörelsen var såväl högerreaktionär som legitimistisk och tycks under 30-talet ha arbetat på att greven av Paris, Henri d’Orléans (1908-1999), då en ung prins,

Affisch från 1918 av Pierre-Georges Jeannot (1848-1934). Text: läs från och med den 10 april i *L'ACTION FRANÇAISE*, daglig journal, 5 centimes. VÄRLDENS SKADE-DJUR. Roman (outgiven) om Det Tyska Spionaget av LÉON DAUDET. [Källa: [Gallica Digital Library](#)]

skulle insättas som enväldig monark på Frankrikes tron. Efter Tredje republikens fall anslöt sig rörelsen till marskalk Pétains Vichyregim.

Dock inte entydigt. En del patrioter inom rörelsen anslöt sig till den franska motståndsrörelsen, andra till brigadgeneralen Charles de Gaulles fria Frankrike. Det är för övrigt inte omöjligt att rörelsen alltjämt existerar i någon form och att den nuvarande greven av Paris, också han med namnet Henri d’Orléans (född 1933), gör anspråk på Frankrikes krona.

Den Tredje republikens konflikter och dödsstrider kan sägas avspeglas i tre historiska gestalters livsgärningar som här kortfattat redogörs för.

PIERRE LAVAL (1888-1945) – EN FRANSK QUISLING

Pierre Laval 1931 [Källa: [Bibliothèque nationale de France](#)]

”Pierre Laval var mer subtil och tålmodig. En äkta jordens son från det kärva berglandskapet i Auvergne besatt han en bondes slughet, seghet och orubblighet tillsammans med ett grovkornigt manér

över vilket han aldrig skämdes, inte heller sedan han uppnått politisk makt och materiella tillgångar som gjorde honom till miljonär. Hans far, som härrörde från ett långt led av kraftiga bönder, hade varit värdshusägare och slaktare i kommunen Châteldon, där Pierre föddes den 28 juni 1883. Från sin mor, öm och from, ärvde han sin mörka hy och de lätt orientaliska dragen, som antagligen härstammade från moriska invandrare århundraden tidigare. Och från henne kom också uppmuntran att, i strid med sin fars önskan, lämna den primitiva hembygden och skaffa sig en högre utbildning. Efter att ha gått igenom läroverket och år 1909 tagit en universitetsexamen i juridik i Paris erhöll han samma år en domstolstjänst, en framgång som han krönte genom att gifta sig med en ung kvinna från hemstaden. Kvinnan förblev han trogen till sin dödsdag. Han familjeliv var enkelt, harmoniskt och på alla sätt exemplariskt medan däremot hans politiska liv skulle bli mycket annorlunda.” (Shirer, sid 190)

Pierre Laval är ett exempel på en politisk kameleont, en person som under karriärens gång ändrar politisk färg i överensstämmelse med den politiska och sociala omgivningen. En egenskap som gör honom intressant som varnande historiskt exempel. År 1903, när han var tjugo år gammal, anslöt sig Laval till partiet *Comité révolutionnaire central* (Revolutionära centralkommittén), en radikal socialistisk rörelse inspirerad av Auguste Blanqui (1803-1881) lärar. Blanqui brukar räknas till de utopiska socialisterna. 1905 bytte partiet namn till *Section française de l'Internationale ouvrière*, SFIO (Arbetarinternationalens franska sektion) och existerade under detta namn till 1969, då det övergick i det nuvarande *Parti socialiste*, PS. Lavals hustru Jeanne-Eugénie Claussat, som han 1909 gifter sig med, är dotter till den radikal-socialistiska läkaren och borgmästaren i Châteldon och syster till den likaledes socialistiska politikern och sedermera ledamoten av Nationalförsamlingen Joseph Claussat. Laval

söker sig med andra ord tidigt till miljöer med utpräglad vänsterradikala åsikter. Paret Laval slår sig ner i Paris, där han börjar arbeta som ”advokat för de fattiga”. Hans första framgång i yrket blir frikännandet av en syndikalist, Gustave Manhès, som åtalats för innehav av sprängmedel och ”handböcker i anarkism”.

1911 gör Laval ett misslyckat försök att bli invald som socialistisk kandidat i Nationalförsamlingen, men i valet 1914 är han framgångsrik och tar som representant för distriktet Saint-Denis i Paris plats som den yngste bland församlingens 103 socialister. Om sin politiska syn vid denna tid förklarade han senare (1945):

–Jag var aldrig en utpräglad ortodox socialist. Med det menar jag att jag aldrig var särskilt mycket marxist. Min socialism var snarare en hjärtats socialism än en av det doktrinära slaget. Jag var mycket mer intresserad av människor, deras jobb, olyckor och konflikter än av utläggningar om den store tyske översteprästen [dvs. Marx].

Denna hjärtats socialism skulle med tiden föra Laval mycket långt från Marx och klassisk socialism över huvud taget. I likhet med många andra av vänsterns politiker vid den här tiden är Laval pacifist. När Första världskriget utbryter i augusti 1914 avsvär han sig visserligen inte sin pacifistiska övertygelse, men motsätter sig inte heller den rörelse som går under namnet *l'Union sacrée* (Heliga Unionen) och som önskar samla alla fransmän oavsett politisk eller religiös övertygelse i en nationell uppslutning kring försvaret av Frankrike. Till förespråkarna för rörelsen hör, föga överraskande, landets president Raymond Poincaré. Även åtskilliga socialistiska politiker väljer att sluta upp under rörelsens paroller, medan en minoritet av vänsterpolitikerna i likhet med den vid krigsutbrottet mördade Jean Jaurès alltså håller fast vid ett grundlägg-

gande avståndstagande från all slags militarism och stämplar det kommande kriget som borgarklassens krig.

Trots Lavals pacifism – numera något nedtonad – erbjuder premiärministern Georges Clemenceau i november 1917 honom en post som statssekreterare vid inrikesdepartementet. Laval avböjer erbjudandet i enlighet med sitt partis linje att inte sätta sig i någon regering. Valet i november 1919 blir därtill ett svårt bakslag för vänstern. *Bloc national* (Nationella blocket), en koalition mellan högern och centern under ledning av Clemenceau, får 54.4% av rösterna medan Radikalsocialisterna under Édouard Harriot endast når 17.4% och SFIO, som leds av Paul Faure, 21.2%. För Laval innebär valet att han förlorar sin parlamentsplats. Han kvarstår dock som medlem i partiet, vars politiska och ideologiska strider han samtidigt tycks alltmer främmande för. Han fortsätter inte desto mindre sitt arbete som advokat på arbetarklassens och de ut-sattas sida.

Till dem han juridiskt biträder vid denna tid hör fackföreningen CGT (*Confédération Générale du Travail*, Allmänna arbetarkonfederationen) med över 2.4 miljoner medlemmar. När CGT 1920 utlyser en generalstrejk svarar regeringen med att försöka upplösa organisationen. Laval spelar en viktig roll för att förhindra detta. Inte minst hans omfattande politiska kontakter, hans "nätverk" som vi numera säger, tycks ha varit betydelsefullt för utgången. På en kongress i Tours i december 1920 sker en tydlig splittring av de franska socialisterna på ett för tiden karakteristiskt sätt. En radikal strömning, som hämtar inspiration från Lenins bolsjeviker, bildar Frankrikes kommunistiska parti (*Parti Communiste Français*, PCF). De mer moderata socialisterna samlas i SFIO. Laval för sin del vägrar att ta ställning mellan de två fraktionerna och 1922

överger han sitt medlemskap i den socialistiska rörelsen.

1923 låter han sig väljas till borgmästare i Aubervilliers, en förortskommun nordost om Paris. Han väljs på en egenkomponerad socialistisk lista av avhoppade SFIO:are, som står utanför de stora partierna. Posten som borgmästare (*maire*) kommer han att behålla ända till krigsslutet.

I maj 1924 väljs Laval på nytt in i Nationalförsamlingen genom att ställa upp som första namn på en lista av oberoende socialister i departementet Seine. Av listans 19 kandidater väljs 5 in med en röstandel av 27.7%. Två år senare, i juli 1926, bryter han definitivt med vänstern och lyckas följande år – åter tack vare goda politiska kontakter – omvandla sin parlamentsplats till en plats i Senaten. Där företräder han Seine på en lista vars namn är *Union nationale républicaine* (Nationella republikanska unionen). För detta uppenbara ideologiska sidbyte angrips han som socialistisk renegat i den kommunistiska dagstidningen *L'Humanité*.

Laval inleder nu sin karriär som minister i olika regeringar, bland annat som minister för offentliga arbeten i ministären Paul Painlevé (1925) och justitieminister i ministären Aristide Briand (1926). I mars 1930 återkommer han som arbetsminister i den andra ministären André Tardieu. Laval är nu vorden en välsituerad man på grund av sin advokatsyssla och sin politiska verksamhet. Han blir nu också, delvis genom lånade pengar, en icke obetydlig publicist. Han förvärvar lokala dagstidningar med namn som *Le Moniteur du Puy-de-Dôme* och *Le Lyon Républicain* liksom radiobolaget *Radio-Lyon*. Dessa tidningar hade betydande upplagor och tillsammans med den tryckeriverksamhet som han också lägger beslag på gör

Lavals affärsverksamhet den forne fattigadvokaten till mångmiljonär.

I januari 1931 bildar han på uppdrag av president Gaston Doumergue sin första egna regering. En av de statssekreterare Laval utnämner är senegalesen Blaise Diagne, som blir den förste svarte afrikanen att ingå i en fransk regering. 1931, detta för Laval så lyckosamma år, köper han även det medeltida slottet i sin födelsestad, Château de Châteldon, för 200 000 francs. Han låter omsorgsfullt renovera byggnaden och sätter i stånd de varma källor, som tillhör slottets mark. Den numera oberoende topolitikern Laval är lika populär i sin födelsestad som borgmästaren Laval i Aubervilliers.

Som redan påpekats var Frankrike under de tidigaste åren på 30-talet påfallande opåverkat av den internationella ekonomiska kris, som utlösts av börskraschen på Wall Street i oktober 1929. Landet tronade på världens största – näst efter USA – guldreserv. Jordbruk och småindustri i kombination med låga löner och en mycket låg arbetslöshet (1931 var endast 12 000 fransmän registrerade som arbetslösa!) har ansetts utgöra grunden för de goda tiderna. I egenskap av ledare för ett ekonomiskt solitt land besöker regeringschefen Laval Berlin, London och Washington. Pierre Laval, mannen med den enkla bakgrunden, är en man vars ord man lyssnar till i världens huvudstäder.

År 1931 utser tidskriften Time honom till "Man of the Year" [6]. Dock börjar vid just denna tid en del orosmoln att dyka upp vid den ekonomiska horisonten. År 1931 hade den ansedda Wienbanken Creditanstalt, som grundats i mitten av 1800-talet av baron Anselm Salomon von Rothschild, hamnat i svårigheter. Banken hade varit den största i det kollapsade Habsburgska imperiet och inför hotet om en konkurs

med för världsekonomin svåröverskådliga konsekvenser inleddes internationella förhandlingar.

I dessa förhandlingar ställde Laval som villkor för en uppgörelse att planerna på en tullunion mellan Tyskland och Österrike skulle avskrivas. Kravet stälpte förhandlingarna och i maj 1931 var Creditanstalts konkurs ett faktum. Den kris som följde spred sig snabbt. På kort tid inträffar bankfallissemang i Österrike, Storbritannien, Tyskland och andra länder. De förhandlingar Laval för med president Hoover i USA får begränsad framgång och i februari 1932 ersätts hans ministär med en tredje ministär Tardieu. I februari 1934 faller den så kallade Andra vänsterkartellen (*Cartel des Gauches*) från makten genom den omskrivna fascistiska revolt, som äger rum på Place de la Concorde i Paris [7]. Revolten för en högerregering under Gaston Doumergue till makten och i den regeringen blir Laval kolonialminister.

Utrikesminister i regeringen är Louis Barthou (1862-1934). Denna framsynta politiker hör till dem som tidigt ser den stora fara för freden som den för ett år sedan utnämnde rikskanslern Adolf Hitler utgör. 1934 inleder Barthou förhandlingar med Sovjetunionen för att söka få till stånd en militär neutralisering av Tyskland. Men innan förhandlingarna hunnit slutföras mödas Barthou. Han skjuts när han i oktober i Marseille färdas i en öppen kortgebil tillsammans med kung Alexander I av Jugoslavien. Kungen, som just anlänt med båt till den sydfranska hamnstaden för ett statsbesök, omkommer också i attentatet. Mördaren är en bulgarisk-makedonisk fascist med namnet Vlado Tjernozemski. Det får sägas höra till historiens ironier att denne terrorist idag åtnjuter ett gott anseende i Bulgarien. Liksom för övrigt Gavrilo Princip, attentatsmannen som den 28 juni 1914 i Sarajevo sköt det

habsburgska tronföljarparet, sägs vara ihågkommen med sympati i dagens Serbien [8].

Barthou efterträds av Laval, vars inställning till en militär överenskommelse med Sovjetunionen var en helt annan än Barthous. Han tvingas dock att fortsätta förhandlingarna och i maj 1935 sluts det ”Franko-sovjetiska fördraget om ömsesidigt bistånd” (*Traité franco-soviétique d’assistance mutuelle*). Det avtal den fingerfärdiga Laval förhandlat fram ligger emellertid långt från vad Barthou ursprungligen tänkt sig. Idén om ömsesidig militär hjälp inför ett akut krigshot har av Laval oskadliggjorts i omständliga bestämmelser om hur och när denna hjälp ska realiseras. Det är sannolikt inte fel att påstå att mordet på Barthou och Alexander I undanröjde – med benäget bistånd från Laval – ett mycket allvarligt politiskt-militärt hinder för Hitlers krigsplaner. Shirer sammanfattar på ett lysande sätt kärnan i Lavals politik vid denna tidpunkt, en politik som framträder som alltmer öppet förrädisk mot såväl Frankrikes som fredens intressen:

”Han [Laval] misstrodde Sovjetunionen, tvivlade på att den hade någon betydande militär förmåga, och fruktade att en allians med den kunde nedkalla Hitlers vrede över Frankrike, vars svaghet han inte gjorde sig några illusioner om. Till yttermera visso kände han att en sådan allians skulle kunna uppmuntra de franska kommunisterna och bildandet av en vänsterradikal Folkfront samtidigt som det skulle göra hans konservativa och reaktionär vänner nedstämda, för att inte säga ursinniga. Vad han önskade sig var en allians med det fascistiska men svaga Italien, och någon slags överenskommelse med Nazityskland vilken skulle bespara Frankrike en förnyad aggression från andra sidan Rhen och samtidigt vända Hitlers aggressiva instinkter österut, mot Ryssland.” (Shirer, sid 242)

I början på januari 1935, innan förhandlingarna med Sovjetunionen ens hunnit avslutas, beger sig Laval till Rom för att träffa Mussolini. De två herrarna tycks ha förstått varandra. Överenskommelsen mellan Frankrike och Italien, den så kallade Franko-italienska alliansen (*Accord franco-italien de Rome*), syftar till att ge Mussolini ryggen mot sin alltmer dominerande tyska kollega och därtill en efterlängtd möjlighet att minska på de trupper den italienska diktatorn förlagt i Brennerpasset för att rida spärr mot Hitlers planer på ett österrikiskt ”*anschluss*”. Trupper som Mussolini skulle behöva för ett helt annat ändamål, nämligen i Italiens ärorika erövringskrig mot det utfattiga, närmast medeltida kejsardömet Abessinien (Etiopien). Innan han återvänder hem ger Laval Mussolini sin personliga välsignelse till världens heroiska krigsföretag. Dock utan att informera sin egen regering om saken.

I juni 1935 blir Laval premiärminister för andra gången genom att efterträda socialisten Fernand Bouisson. I början på oktober, efter ett utdraget diplomatiskt spel för gallerierna i Nationernas Förbund, invaderar Italien utan föregående krigsförklaring Abessinien. Krigsutbrottet leder till att Laval och den brittiska utrikesministern Sir Samuel Hoare utarbetar den så kallade Hoare-Lavalpakten. Fördraget är hemligt men går i princip ut på att Abessinien i fortsättningen ska betraktas som en italiensk koloni. När avtalet läcker ut till pressen i december 1935 framkallar det stark internationell indignation och i januari 1936 tvingas Laval avgå ur regeringen. Han efterträds av liberalen Albert Sarraut. I valet i maj 1936 segrar *Front populaire* (Folkfronten). Fronten utgörs av en allians mellan PCF (kommunistpartiet), SFIO, radikalsocialister och andra. Av Nationalförsamlingens 608 platser erövrar fronten 386. Premiärminister i

den nya regeringen blir Léon Blum [9], som själv företräder SFIO. Den ministär han utser består huvudsakligen av radikalsocialister och SFIO:are. Tre kvinnor ingår i regeringen, vilket förtjänar att nämnas då kvinnorna i Frankrike vid denna tid ännu saknade rösträtt.

Till de sympatiska reformer den nya regeringen genomför hör lagen om strejkrätt och rätten till två veckors betald semester. Frankrikes alltmer ansträngda ekonomi tvingar emellertid regeringen att snart nog slå av på reformtakten. Försöken att höja lönerna äts snabbt upp av inflationen och i juni 1937 faller ministären Blum. De ambitiösa reformplanerna var olyckligt tajmade då de kom att störa den franska industriproduktionen och regeringens ansträngningar att försöka hålla jämna steg med Tysklands militära upprustning. Folkfronten lyckade dock – i olika konstellationer – behålla regeringsmakten fram till slutet av 1938, då oenighet i synen på det spanska inbördeskriget och Münchenöverenskommelsen slutligen splittrar fronten.

Den 2 september 1939, alltså dagen innan ”låtsaskriget” mellan de allierade och Tyskland inleds, röstar Pierre Laval i Senaten för beviljandet av krigskrediter. Han fortsätter likväl att hoppas att Frankrike genom italiensk medling ska slippa undan ett tyskt anfall. Åtta månader senare, den 13 maj, inleder Hitler sitt sluga överrumplingsanfall över floden Meuse vid staden Sedan i Ardennerna. Den 10 juni överger regeringen Paris och tar sin tillflykt till Tours. Inom loppet av några få veckor har Frankrike militärt besegrats och Tredje republiken fallit samman.

Under detta tumult lämnar Laval Châteaudon och beger sig till Bourdeaux. Där försöker hans dotter Josée övertala honom att fortsätta till USA. Man kan säga att det för Lavals del var ett klokt

råd men att han var alltför fåfång för att följa det. Istället söker han kontakt med marskalk Philippe Pétain, den 84-årige hjälten från Första världskriget, tillika ledamot av Franska akademien, som på nytt gör sig redo att spela en historisk roll. Sedan mitten av maj är Pétain biträdande premiärminister under Paul Reynaud och i mitten på juni, när Frankrikes nederlag är ett faktum, utses han till ny premiärminister av president Lebrun i Bourdeaux.

I den regering Pétain ämnar föreslå tänker han sig att Laval ska bli justitieminister. Ursinnig kräver denne att istället utses till utrikesminister, vilket efter viss tvekan beviljas. För Laval innebar detta fördelen (en fördel som dock skulle visa sig illusorisk) att han inte direkt kan göras ansvarig för formuleringarna i det vapenstillestånd som den 22 juni 1940 sluts mellan Tyskland och Frankrike. Undertecknandet skedde i Compiègne norr om Paris i samma järnvägsvagn, som vapenstilleståndet efter Första världskriget undertecknades [2]. Artikel III i avtalet stipulerade:

”I de ockuperade områdena av Frankrike äger Tyska riket rätt att utöva alla de rättigheter som tillkommer en ockupationsmakt. Den franska regeringen lovar att med alla tänkbara medel främja de förordningar, som är av betydelse för utövandet av denna rätt, samt att genomföra dessa med deltagande av den franska administrationen. Den franska regeringen kommer omedelbart att beordra alla franska myndigheter och administrativa organ i den ockuperade zonen att följa de bestämmelser Tysklands militära myndigheter utfärdar och att samarbeta med de senare på ett korrekt sätt.” [10]

I detta ögonblick tycks Frankrikes öde beseglat. Landet delas upp i en huvudsakligen nordlig ockupationszon, som dock sträcker sig ner längs hela Atlantkusten, och en sydlig ”fri zon”. Frankrikes nya regering tar säte i staden

Vichy i regionen Auvergne. Småstaden Vichy ligger ungefär mitt i Frankrike och endast två mil norr om Lavals hemstad Châteldon. Tyskland låter dock Frankrike behålla sina omfattande afrikanska kolonier. Kanske därför att Hitler förklarar att han inte är intresserad av landområden i kontinenter bortom haven och att Tyskland istället ska söka sig nytt "Lebensraum" österut. Med andra ord i Sovjetunionen.

Frankrikes delning i en av Tyskland ockuperad nordlig zon respektive en "fri" sydlig. Den tyska ockupationen pågick mellan 1940-1944.

[Karta: Eric Gaba, [Image:France map Lambert-93 with regions and departments-blank.svg](https://www.flickr.com/photos/eric_gaba/3411111111/)]

För Laval innebär Frankrikes nederlag ett den politiska klarsynthetens ögonblick. Han har gjort en riktig värdering av Hitler-Tyskland styrka och sitt eget lands relativa svaghet. Han stöder nu öppet den fascistiska ideologin, övertygad som han är om att Hitlers seger är oundviklig. Han ingår olika uppgörelser med ockupationsmakten bakom ryggen på sin regering och i december 1940 blir Lavals tyskvänlighet för mycket även för Pétain, som gärna vill låtsas att han leder en visserligen kraftigt rumphuggen

men ändå suverän stat, och han avskedar Laval.

I april 1942 återkommer han dock i regeringen, nu som premiärminister. I ett radiotal i juni samma år förklarar han sin politiska hållning för fransmännen:

–Jag hälsar Tysklands seger, därför att utan den kommer imorgon bolsjevismen att flytta in överallt. (*Je souhaite la victoire d'Allemande, parce que, sans elle, le bolchevisme demain s'installerait partout.*)

Strax efter sitt återinträde som premiärminister ställs Laval inför kravet att utan dröjsmål låta skicka mer än 300 000 franska yrkesarbetare till Tyskland för att arbeta i tysk industri. Tyskland lider brist på utbildad arbetskraft och Laval föreslår att för varje yrkesarbetare som Frankrike skickar iväg ska Tyskland låta en fransk krigsfånge återvända hem. I förhandlingar med Hitler nås överenskommelsen att en fransk krigsfånge ska tillåtas återvända för var tredje fransk arbetare som sänds till Tyskland.

Laval i samspråk med SS-Obergruppenführer Carl Oberg i Paris maj 1943. [Källa: [Commons: Bundesarchiv](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Carl_Oberg_1943.jpg)]

En mycket omdiskuterad fråga har varit Lavals roll i deporteringen av judar från Frankrike. Klart tycks vara att de judar som var franska medborgare i huvudsak lyckades undgå deportering. Detta till skillnad från andra av Tyskland ockuperade länder, där deportationsgraden anses ha uppgått till kanske 9/10 eller mer av de judiska invånarna. I samband med de allierades krigsframgångar ökar den tyska pressen på Vichyregimen och vid landstigningen i Normandie den 6 juni 1944 kräver Hitler att Frankrike förklarar Storbritannien krig. Laval och Pétain vägrar dock att tillmötesgå kravet, kanske i ett sista desperat försök att undkomma historiens dom. Snart arresteras Laval av tyskarna och förs till staden Belfort i nordöstra Frankrike. I september förs han vidare till Siegmaringen i södra Tyskland. I april 1945, när den amerikanska armén under sin befälhavare George Patton närmar sig Siegmaringen, får de återstående ministrarna av den snabbt sönderfallande Vichyregimen söka sin tillflykt varhelst de kan. Laval flygs till Barcelona i ett tyskt militärplan.

Det Fria Frankrikes ledare Charles De Gaulle begär nu att Laval ska utlämnas. Denne flygs till Österrike, där han och hans hustru arresteras av USA:s militär. Makarna sätts därefter på ett plan till Paris och interneras i ett fängelse i staden Fresnes söder om Paris. Madame Laval frikänns från ansvar medan hennes man ställs inför rätta.

Rättegången, som ägde rum i La Haute Cour de Justice i Paris, öppnades torsdagen den 4 oktober 1945. Anklagelsepunkterna mot Laval gäller konspiration mot den franska staten och samarbete med ockupationsmakten. Rättegången, som inte tycks ha varit fri från tumultartade inslag, har blivit mycket omdiskuterad. Till märkligheterna hör att Lavals tre advokater avstod från att närvara när anklagelserna mot

Laval lästes upp. De ska ha motiverat detta med att de tvivlade på att Laval i det rådande politiska klimatet skulle få en rättvis rättegång. Det har vidare uppgetts att Laval i realiteten inte gavs någon möjlighet att försvara sig mot anklagelserna och att han därefter vägrade att delta under de fortsatta förhandlingarna.

Den 9 oktober döms Laval till döden för högförräderi och arkebuseras på morgonen den 15 oktober. Dagarna innan har han gjort ett misslyckat självmordsförsök. Han ligger begravd på Montparnassekyrkogården i Paris. Tilläggas kan att även marskalk Pétain dömdes till döden. Men med hänvisning till marskalkens höga ålder och förtjänstfulla insatser under Första världskriget omvandlade Charles De Gaulle domen till livstids fängelse. Pétain avlider som fånge på ön L'île-d'Yeu 1951.

ÉDOUARD DALADIER (1884-1970) – KLARSYNTHET UTAN MOD

Edouard Daladier 1924 [Källa: [Gallica Digital Library](#)]

Den 14 mars [1940], två dagar efter att Finland tvingats gå med på hårda fredsvillkor med Ryssland, påbörjades parlamentets offensiv mot Daladier. Samma dag möttes Senaten i en hemlig överläggning och det stod genast klart att Daladier skulle ges skulden. Inte för att han varit överksam gentemot Tyskland, utan för sin överksamhet mot Ryssland i Finland – och på andra håll. Långt innan debatten var över stod det likaledes klart att den övervägande majoriteten inom Senaten från höger till vänster önskade att Frankrike skulle addera Sovjetunionen till sina krigsfiender – som om det inte räckte med Tyskland! Dessutom gjorde Daladier själv klart att hans regering önskade ta sig an Ryssland och att endast oppositionen från Storbritannien (och från Turkiet) hittills hade hindrat detta. Tidigt under sessionen hade senator Charles Reibel angett tonen för debatten genom att kräva att Frankrike skulle bekämpa Ryssland inte endast i Finland utan även i Kaukasus. Kaukasus? Ja, verkligen! Ty senatorn anspelade här på en ytterst hemlig plan från Frankrikes regering och militära överkommando att utplåna de viktigaste ryska oljefälten, som låg i Kaukasus. Och då inte enbart för att förhindra att den sovjetiska oljan hamnade i tyskarnas händer utan att för att slå ut Ryssland självt. (Shirer, sid 543)

Eduard Daladier föddes som son till en bagare i Carpentras, en mindre stad i departementet Vacluse i regionen Provence-Alpes-Côte d'Azur i sydöstra Frankrike. Han studerar på läroverket Ampère i Lyon och anställs 1909 som lärare i historia på *lycée* (gymnasium) Alphonse-Daudet i Nîmes. 1911 väljs han till borgmästare i Carpentras. Han strider vid fronten i Första världskriget och återvänder 1918 med löjtnants grad och Hederslegionen på bröstet. Från 1919 till 1940 är han deputerad för departementet Vacluse i Nationalförsamlingen. Hans parti är Radikalso-cialisiska partiet (*le Parti républicain, radical et radical-socialiste*) och i två omgångar (1927-1930, 1936-1938) är han partiets ordförande. Som politiker har han rykte om sig att vara av den

stridslystna typen och går under smeknamnet "tjuren från Vacluse". Om detta ska den brittiske premiärministern Neville Chamberlain nedlåtande ha anmärkt att tjuren föreföll ha en "snigels horn".

Åren 1924-1926, då den så kallade Vänsterkartellens (*le Cartel des Gauches*) hade regeringsmakten, tillhörde Daladier regeringen på olika ministerposter. 1933 utnämns han för första gången till premiärminister men avgår året därpå som en följd av det högeruppror som äger rum på Place de la Concorde i Paris den 6 februari 1934 [7]. Upproret som var en följd av den så kallade Stavsky-affären, där en rysk-judisk affärsman och svindlare Alexandre Stavsky – känd som den "vackre Sacha" (*le beau Sacha*) – var en centralfigur. Stavsky åtnjöt beskydd av olika högt uppsatta personer som han sannolikt mutat. När han mördades (eller eventuellt begick självmord) kom affären till allmänhetens kännedom och när Daladier avskedar Paris polisprefekt, känd för sina fascistiska sympatier och en av Stavskys vänner, utbröt upproret. I konfrontationen med polisen dödas 15 högerdemonstranter och Daladier tvingas avgå. Till dem som skrivit om affären hör de med händelserna samtida författarna Georges Simenon och Colette.

När folkfronten (*Front populaire*) kommer till makten 1936 blir Daladier försvarsminister för att på nytt bli premiärminister i april 1938 efter att fronten fallit. Som premiärminister upphäver Daladier lagen om 40 timmars arbetsvecka, vilket i det rådande läget av ökande politisk och militär spänning ter sig begripligt, men inför samtidigt generösa bidrag till barnfamiljer och familjer där endast mannen yrkesarbetar. Daladier förde över lag en framsynt politik när det gällde yrkesutbildning, hälsofrågor relaterade till arbetslivet med mera.

Medan Chamberlain på ett – som det skulle visa sig – historiskt katastrofalt sätt överskattade sin förmåga att kunna manipulera Hitler gjorde sig Daladier inga illusioner om den tyske ledarens verkliga ambitioner. I april 1938 förklarar han för briterne att han ansåg att Tysklands mål var att dominera Europa och det på ett sätt som skulle få

”Napoleons ansträngningar att framstå som kraftlösa”.

Han framhöll också att Hitlers önskan att sluka Tjeckoslovakien skulle följas av hans önskan att sluka Polen och Rumänien. Så att när Tyskland

”lagt beslag på den olja och det vete det behövde skulle det vända sig västerut”, (Shirer, sid 339).

Denna förmåga till politisk klarsyn tycks dock hos Daladier ha stått i tjänst hos en person med bristande mod och karaktärsfasthet [11]. I Münchenupp-görelsen den 30 september 1938 anpassar sig Daladier till Chamberlains felkalkylerade politik och går med på att det tjeckiska Sudetenland ska avträdas till Tyskland. Chamberlain far hem och viftar med det papper som bär på Hitlers underskrift och som lovar ”fred i Europa” [12]. I Paris möts även Daladier av jublande medborgare. Till den medföljande diplomaten Alexis Léger (även känd som poeten Saint-John Perse, belönad med Nobelpriset i litteratur 1960) ska han ha yttrat:

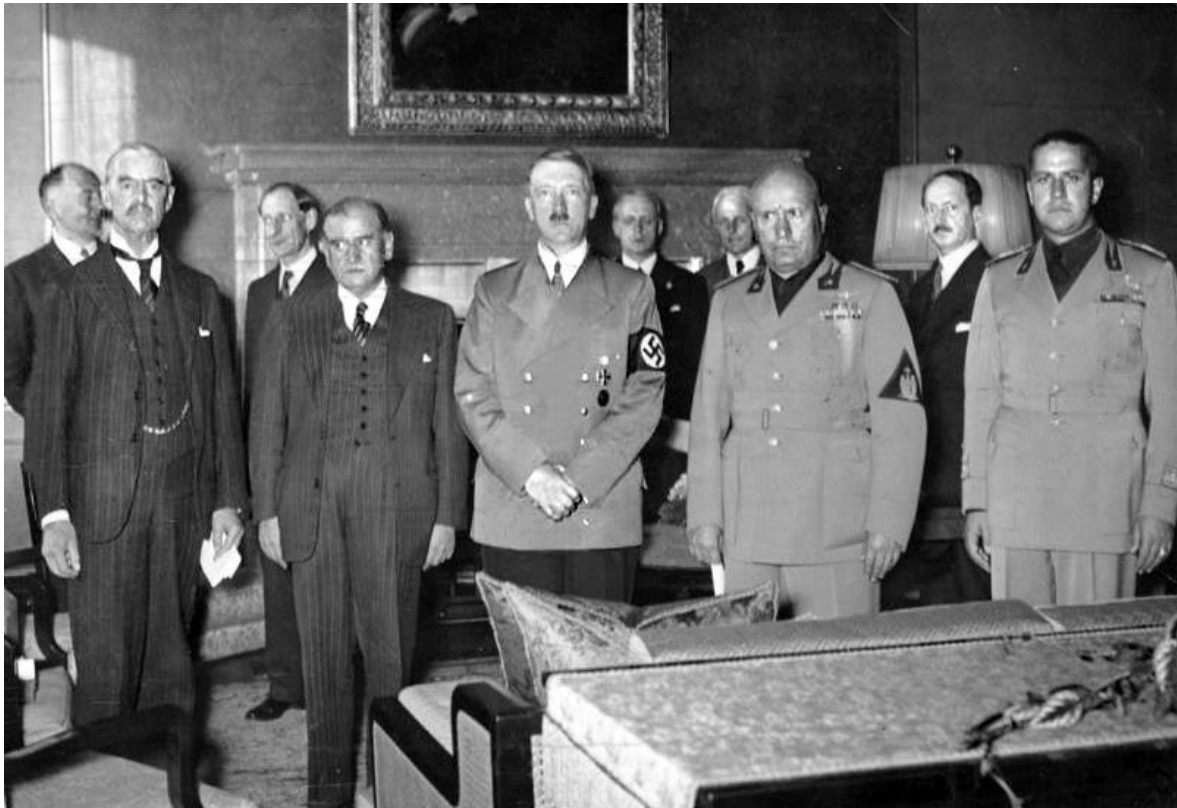
– *Ah, les cons!* (Å, idioter!)

I mars 1939 ockuperar Tyskland hela Tjeckoslovakien, vilket leder till att Frankrike och Storbritannien gemensamt utfärdar en försvarsgaranti för Polen. Denna garanti ignoreras av Hitler, som den 1 september 1939, en vecka efter undertecknandet av Stalin-Ribbentrop-pakten, invaderar Polen. Den 17 september anfaller även Sovjetunio-

nen Polen i enlighet med den tysk-ryska pakten. Frankrike och Storbritannien förklarar omedelbart Tyskland krig och den åtta månader långa period som går under namnet ”låtsaskriget” inleds.

I maj 1940, då det står klart att Chamberlain gjort fiasko, ersätts han av den mindre godtrogna Winston Churchill. Även Daladier har vid den tidpunkten ersatts med Paul Reynaud men han fortsätter i regeringen som försvarsminister. Vid Tredje republikens sammanbrott sommaren 1940 försöker Daladier tillsammans med andra regeringsmedlemmar fly till Marocko i avsikten att upprätta en exilregering, men han arresteras av Vichyregimen, som internerar honom i Fort du Pontalet i franska Pyrenéerna. Där blir han kvar till april 1943, då han deporteras till koncentrationslägret Buchenwald utanför Weimar. Följande månad förs han vidare till Schloss Ittel i Österrike, där nazisterna höll uppsatta krigsfångar fängslade. Han frigges vid krigsslutet.

Även om Daladier delar ansvar för den katastrofala Münchenupp-görelsen 1939 – liksom han medverkade i andra för den franska nationens sammanhållning tveksamma beslut (till exempel beslutet att efter Stalin-Ribbentrop-pakten förbjuda det franska kommunistpartiet, då detta vägrade att fördöma Stalins politik) – blev han i motsats till Pierre Laval aldrig en landsförrädare. Men knappast heller någon fransk nationalhjälte. Ett omisskännligt tecken på det senare är att få gator i Frankrike förefaller bära hans namn. Efter kriget fortsatte han sin politiska gärning som deputerad i Nationalförsamlingen, där han hörde till Charles de Gaulles kritiker. Vad de Gaulle beträffar torde det å andra sidan knappast finnas någon kommun i Frankrike om än aldrig så liten att den inte står med en aveny eller ett torg som bär generalens namn.

Det beryktade mötet i München i september 1938. Främre raden fr.v. Neville Chamberlain, Édouard Daladier, Adolf Hitler, Benito Mussolini, Galeazzo Ciano. [Källa: [German Federal Archive](#)]

CHARLES DE GAULLE (1890-1970) – EN FRANSK NATIONAL-HJÄLTE

”Den 14 november [1939] hade överste de Gaulle, som kommenderade den Femte arméns stridsvagnar och vilken det var omöjligt att lägga band på, vänt sig till generalstaben med en skrivelse beträffande vilka militära ’lärdomar’ man kunde dra av Polens öde. ’Den bensindrivna motorn’, hävdade han, ’slår ut våra militära doktriner lika effektivt som den slår ut våra militära befästningar. Vi har utmärkt materiel. Vi måste lära oss att använda den på samma sätt som tyskarna har lärt sig det.’ Han begärde att de franska stridsvagnarna, som vid denna tidpunkt användes på ett utspritt sätt som stöd för infanteriet, skulle dras samman i pansardivisioner. Men de två för stridsvagnkrigföringen ansvariga

generalerna avvisade råden från den påstridiga översten. General Dufieux, tidigare högsta befälhavare över stridsvagnarna, skrev till general Gamelin: ’Enligt min mening måste överste de Gaulles slutsatser avvisas.’ Han och general Keller, som var Generalinspektör över stridsvagnarna, påpekade att de tyska pansardivisionerna skulle finna Frankrike mycket annorlunda. Menade alltså general Dufieux. ’Hur skulle dessa bepansrade enheter kunna kasta sig utan stöd mot våra linjer, på det sätt som skedde i Polen, och penetrera djupt in i dem utan att riskera en nära nog fullständig utplåning?’ Och general Keller upprepade den obsoleta franska doktrinen: ’I framtida krigföring kommer stridsvagnens roll att vara, liksom tidigare, att underlätta för infanteriet att uppnå sina mål.’” (Shirer, sid 533f)

Charles de Gaulle ca. 1942. [Källa: [Library of Congress's Prints and Photographs division](#)]

Charles de Gaulle föddes som det tredje av fem barn till historieläraren Henri de Gaulle och dennes hustru Jeanne (född Maillot) i staden Lille i departementet Nord nära den belgiska gränsen. Hemmet var starkt präglat av föräldrarnas katolska övertygelse. På faderns sida kunde släkten visa upp en lång rad av herrskapsfolk från Normandie och Burgund med säte i parlamentet. Det fanns också gott om historiker i släkten. På modernets sida fanns förmögna företagare från Lille. De Gaulle kom således från en socialt inflytelserik provinsadlig familj, som en gång förlorat sina jord-egendomar i Franska revolutionen men nu gjorde comeback genom att liera sig med den nya tidens kapitalistiska bourgeoisie, som hade gripit makten efter 1789. Ett ganska typiskt öde inom fransk provinsadel efter Napoleon Bonapartes statskupp 1799.

De Gaulle visade tidigt stort intresse för historia, filosofi och litteratur och ska i

tonåren ha skrivit dikter och till och med ett litet drama, som familjen lät utge på eget förlag. I Paris studerade han på det katolska läroverket *Collège Stanislas*, en av Frankrikes mest berömda privatskolor belägen på 22 Rue Notre-Dame-De Champs.

Collège Stanislas 1905. Vykort efter akvarell av H. Basin. [Källa: [public domain](#)]

När det blev dags att bestämma sig för val av yrke valde den unge Charles efter viss tvekan att söka in på militärakademien Saint-Cyr, den stolta institution som en gång grundats av Napoleon Bonaparte men vars rykte blivit ordentligt skamfilat under Dreyfusaffären. Man kan tycka att officersbanan var ett överraskande val för en så utpräglad litterär och intellektuell personlighet och som därtill endast uppnådde medelmåttigt resultat i den inledande examinationen. Men den unge de Gaulle anade nog vad han gjorde. I varje fall skulle den högväxta (196 cm) och lite särpräglade ynglingens val av yrkesbana få historisk betydelse för Frankrike.

I oktober 1909 antogs de Gaulle för den fyrfåriga officersutbildningen vid Frankrikes 33:e Infanteriregemente i Arras. Trots en viss inledande skepsis mot honom hade regementet efter ett par år ändrat uppfattning om ynglingen med det anmärkningsvärt starka självförtroendet och det upphöjda historiska betraktelsesättet. Man förklarade nu att

de Gaulle var ämne till en utmärkt officer. I oktober 1913 utnämns han till löjtnant. Det 33:e infanteriregementet kommenderades nu av en viss överste Philippe Pétain med vilken han utvecklade en personlig vänskap. Han skulle senare hävda att det var Pétain som hade lärt honom den militära befälskonsten.

De Gaulle anses vid denna tid ha betonat att den franska armén under den napoleonska eran i huvudsak förlitade sig på kolonnattacker av infanteriet medan en senare tids strategi, enligt de Gaulle, satte en överdriven tillit till den rena eldkraften. Å andra sidan har det ifrågasatts om de Gaulle vid denna tidiga tidpunkt verkligen hade utvecklat ett självständigt militärt tänkande.

Första världskriget

När kriget bröt ut i augusti 1914 fick 33:e omedelbart uppdraget att möta den tyska framrytningen vid staden Dinant i Meusedalen i belgiska Vallonien. En av de första som sårades i striden var plutonchefen de Gaulle, som träffades av en kula i knäet. Efter en dryg månads konvalescens återvände han i oktober till regementet, nu som befälhavare för 7:e kompaniet. De Gaulles militära skicklighet och djärvhet gjorde intryck på hans överordnade och i januari 1915 belönades han för sina insatser med *Croix de Guerre* (Krigskorset). Han utnämndes nu till kapten men sårades strax efter av ett skott i vänstra handen. Såret infekterades och han tvangs till en fyra månader lång sjukskrivning.

De Gaulle sårades på nytt under slaget vid Verdun, denna gång genom ett bajonettstick i låret. Slaget var det längsta och blodigaste under Första världskriget (och i krigshistorien över huvud taget) och pågick mellan den 21 februari och den 18 december 1916. För de Gaulle fick slaget betydelse inte bara genom

att han på nytt sårades utan än mer genom att han råkade i tysk krigsfångenskap. Denna fångenskap varade till krigsslutet i november 1918, eller drygt två och ett halvt år. De Gaulle gjorde flera misslyckade försök att fly ur sin fångenskap, vilka resulterade i att han periodvis tvangs sitta i isoleringscell. Han skrev också sin första bok under denna period, *La discorde chez l'ennemi* (Oenighet inom fienden), som utgavs 1924. (Boken utkom i flera upplagor ända in på 70-talet.)

Efter kriget fortsatte de Gaulle sin militära karriär. Han spelade en viktig roll som instruktör för infanteriet i det aktiva franska stödet till det nyss självständiga Polen i dess krig med Sovjetunionen (1919-1921). För sina insatser belönades han med Polens högsta militära utmärkelse, *Virtuti Militari* (För militära dygder). Mellan 1922 och 1924 studerade han på *École de Guerre*, där hans lärare i avgångsbetyget framhöll hans intelligens och intellektuella briljans men att den egensinniga officeren, som ofta hamnade i opposition mot gängse militära doktriner, även utmärktes av ett överdrivet självförtroende och ett uppträdande som förde tanken till en "kung i exil". Han tjänstgjorde även en tid hos den franska ockupationsstyrkan i Rhenlandet.

I mitten på 20-talet arbetade han som spökskrivare åt Pétain. Föga överraskande blev han snart oenig med denne i olika militärtaktiska frågor. Han irriterade sig också på Pétains svaghet för offentligt smicker. Trots dispyterna höll Pétain fast vid sin talangfulla och stilistiskt begåvade medarbetare och inbjöd honom att föreläsa vid *École de Guerre*. I militära kretsar började de Gaulle vid denna tidpunkt bli ett känt och omdiskuterat namn. Han börjar också bygga ett politiskt kontaktnät, bland annat med den inflytelserike socialistiska politikern Joseph Paul-Boncour (1873-

1972), som företrädde PRS (*Le Parti républicain, radical et radical-socialiste*; se ovan). Paul-Boncour, som hade poster i många olika regeringar och representerade även Frankrike i Nationernas Förbund, hörde till dem som kom att motsätta sig upprättandet av Vichyregimen och begära att kampen mot Tyskland skulle fortsättas även efter Tredje republikens militära sammanbrott.

I november 1927 blev de Gaulle utnämnd till major för en infanteribataljon i den franska styrkan i Trier. Uppdraget avslutades 1929, då de allierades ockupation av Rhenlandet avslutades. De Gaulle sökte nu en permanent ställning som lärare vid *École de Guerre*. Detta misslyckades dock då skolans fakultet tycks ha funnit den fyrtioårige majoren alltför kontroversiell. Två år senare, 1931, ansträngde sig dock Pétain att få honom anställd som professor i historia vid samma skola, men de Gaulle hade nu utnämnts till överstelöjtnant vid högsta nationella försvarsrådet (*Conseil Supérieur de la Défense Nationale*) med arbetsuppgifter i gränslandet mellan militära och regeringspolitiska, något som torde ha passerat den ambitiösa officeren som visade intresse inte bara för militära och historiska frågor utan även för politik. Han utarbetade en proposition om hur landet borde organiseras i krigstider. Förslaget godtogs av parlamentet (Nationalförsamlingen) men avvisades av Senaten.

1934 publicerar han *Vers l'Armée de Métier* (ung. I riktning mot en yrkesarmé), en skrift som sägs ha lockat betydligt fler läsare i Tyskland än i Frankrike. I skriften argumenterar han för stridsvagnens ledande roll under en infanteriattack. Detta i strid med rådande fransk militärdoktrin, som betonade att stridsvagnen endast skulle ses som ett stöd för infanteriet. På ett slående sätt föregriper de Gaulle den stridsvagnstaktik som Tyskland sedan tilläm-

pade i sitt överraskningsanfall på Tredje republiken.

En del av de idéer de Gaulle vid denna tid ger uttrycka åt kan sägas ligga nära de fascistiska ideologierna, till exempel hans tidstypiska betonande av den nationella ledarens centrala roll. Någon verklig fascist blir han dock aldrig, varken i ordets politiska eller ideologiska betydelse. Kanske man kan säga att hans personlighet är alltför skeptiskt intellektuell och motsägelsefull för att kunna omfatta fascismens i grunden banala teorier. Det är också troligt att de Gaulle – långt mer än sin blivande allierade och trätobroder Winston Churchill – ogillade politiska demagoger. Först mot slutet av 1937, och då efter ingripande från ledande politiker som Édouard Daladier, utnämns han till överste efter att ha varit överstelöjtnant i ett halvt decennium. Han är nu befälhavare för 507:e stridsvagnsregementet i Metz.

I oktober 1939 när Andra världskriget redan är ett faktum, även om till en början – ”låtsaskriget” – inte så mycket märks av det på kontinenten, skriver de Gaulle artikeln *L'Avènement de la force mécanique* (ung. Den kommande mekaniserade styrkan) som han skickar till ledande företrädare för regeringen och krigsmakten. Artikeln möts dock av ett svalt intresse och får, av historien att döma, liten betydelse för utformningen av den franska militärstrategin.

Den 15 maj 1940 sätter Tyskland den anfallsplan i verket som brukar kallas Mansteinplanen. Anfallsplanen, som innebar att floden Meuse överskreds av pansartrupper vid staden Sedan efter en uppmarsch genom Ardennerna, har beskrivits i del I av denna artikel. Den kolossala framgången för denna plan, som inom loppet av några få veckor hade slagit ut Frankrikes försvarsförmåga, anses ha kommit som en stor överraskning även för tyskarna själva.

De hade inte räknat med att fienden skulle visa sig så lättbesegrad.

Under dessa dramatiska dygn gavs de Gaulle uppdraget att söka hejda den tyska framfarten. Med vad som i realiteten var alltför svaga styrkor i jämförelse med fiendens gick han till motattack vid Montcornet den 17 maj och vid Abbeville den 28 maj. Även om han inte lyckades uppnå sitt mål att stoppa den tyska framryckningen ansågs hans insats ha räddat "Frankrikes ära" och han befordras till brigadgeneral. De Gaulle började nu bli en välkänd och omdiskuterad person i Frankrike såväl som internationellt.

TILL ALLA FRANSMÄN! Frankrike har förlorat en strid! Men hon har inte förlorat kriget! Några medlemmar av regeringen må ha kapitulerat, gett efter för paniken och glömska av äran överlämnat landet till trældom. Emellertid, ingenting är förlorat! Ingenting är förlorat, då detta krig är ett världskrig. I den fria världen har oerhörda

styrkor ännu inte gett sig in i striden. En dag kommer dessa krafter att krossa fienden. Den dagen måste Frankrike befinna sig på platsen för segern. Då kommer hon att återvinna sin frihet och sin storhet igen. Detta är mitt mål, mitt enda mål! Därför inbjuder jag alla fransmän, varhelst de befinner sig, att förena sig med mig i handling, offer och hopp. Vårt land befinner sig i dödlig fara. Låt oss strida för att rädda henne! **LEVE FRANKRIKE!** General de Gaulle Head-Quarters, Carlton Gardens 4 London, S.W.1. [Källa: Semnoz at the French language Wikipedia]

Under de kritiska veckor som följer gör de Gaulle sitt yttersta för att motverka den defaitism, som alltmer griper omkring sig i den franska stats- och militärledningen. Men den 16 juni utses Philippe Pétain till ny premiärminister på en politik att söka vapenstillestånd med Tyskland. Därmed blir de Gaulles ställning omöjlig och den 17 juni vid 9-tiden på förmiddagen flyger han till London. Redan på eftermiddagen samma dag träffar han Winston Churchill på 10 Downing Street och herrarna kommer överens om att de Gaulle ska hålla ett radiotal, där han meddelar världen att kampen för Frankrikes frihet fortsätter. Dagen därpå utfärdar de Gaulle sin historiska appell (se bild).

De Gaulles insatser för Frankrike avslutades som bekant inte vid krigsslutet. Fjorton år senare, 1959, återvänder han på nytt till makten som Frankrikes president och skapar vad vi idag kallar den Femte republiken. Men det är en annan historia [13].

NOTER

[1] Det 2:a slaget vid Marne under Första världskriget utkämpades från mitten av juli till början av augusti 1918. Upp-takten till slaget var en stor offensiv mot västfronten av Tysklands Första och Tredje arméer. Anfallet möttes med en

motattack av amerikanska och franska styrkor, vilka med stöd av flera hundra pansarvagnar lyckades först hejda och sedan slå tillbaka anfallet genom att själva övergå till offensiv. De allierades motoffensiv under ledning av den franska överbefälhavaren Ferdinand Foch visade sig bli avgörande för krigets utgång och den 11 november anhöll Tyskland om vapenvila.

[2]

Undertecknandet av Frankrikes kapitulation inför Hitlertyskland den 22 juni 1940 i Andra världskriget skedde på samma plats och i samma järnvägsvagn där vapenvilan i Första världskriget ingicks den 11 november 1918. Bilden visar den franske överbefälhavaren marskalk Foch (2:a fr. h.) framför järnvägsvagnen i Compiègneskogen i november 1918. [Källa: Public domain]

[3] Weimarrepubliken fick sitt namn efter den tyska författning som antogs i staden Weimar i augusti 1919. Författningen var demokratisk och parlamentarisk. I praktiken upphörde Weimarrepubliken att existera efter att Hitler utnämns till rikskansler i januari 1933. Det formella avskaffandet

av republiken skedde genom den av nazisterna genomdrivna s.k. fullmaktslagen i mars 1933: *Gesetz zur Behebung der Not von Volk und Reich* (Lagen om avhjälpande av folkets och rikets nöd) enligt vilken rikskansler Adolf Hitler blev högsta lagstiftande instans i Tyskland.

[4] Dubbelmonarkin Österrike-Ungern, även kallad Donaumonarkin, bildades genom det s.k. förlikningsavtalet mellan kejsardömet Österrike och kungadömet Ungern i juni 1867. Det officiella tyska namnet på statsbildningen var *Die im Reichsrat vertretenen Königreiche und Länder und die Länder der heiligen ungarischen Stephanskronen* (De i riksrådet företrädde kungarikena och länderna och den heliga ungerska Stefanskronans länder). I själva verket var dubbelmonarkin ett konglomerat av 18 olika länder och riksdelar, bland dem Böhmen, Mähren, Galizien, Lodomerien, Steiermark, Tyrolen, Kroatien, Slavonien, Bosnien och Hercegovina. Som en följd av sina starka interna spänningar och det militära nederlaget i Första världskriget upplöstes statsbildningen i oktober-november 1918. Ur spillrorna uppstod staterna Österrike, Ungern och Tjeckoslovakien. Delar av dubbelmonarkin tillföll också Rumänien, det återuppståndna Polen samt den vid krigsslutet nyskapade statsbildningen Jugoslavien.

[5] Det i november 1918 åter som självständig nation erkända Polen ansågs av en del ledande tyskar som ett land utan existensberättigande. Generalöverste Hans von Seeckt (1866-1936), en inflytelserik och som mycket duglig ansedd tysk officer, förklarade i en hemlig skrivelse till den tyska regeringen 1922 angående Polen: *"Polens existens kan inte tolereras, den är oförenlig med de väsentliga betingelserna för tyskt liv. Polen måste och kommer att försvinna."* (Shirer, sid 145)

[6] Se t.ex.

<http://content.time.com/time/covers/0,16641,19320104,00.html>

[7]

Upproret på Place de la Concorde i Paris den 6 februari 1934 betraktades som en av de allvarligaste kriserna i Tredje republikens historia. Upprorsmakarna utgjordes av en blandning av fascister, monarkister och andra högerextremister. 15 demonstranter sköts till döds av polisen. Samordningen bland revoltörerna tycks dock ha varit dålig och något riktigt hot mot staten utgjorde de aldrig.

[8] En journalfilm som skildrar attentatet mot utrikesminister Barthou och kung Alexander I av Jugoslavien hittas på länken

<https://www.youtube.com/watch?v=BopyytGoU8>

[9] Lèon Blum (1872-1950) var en fransk socialistisk politiker och litteraturkritiker. Premiärminister i två omgångar under Tredje republiken. Ledde den s.k. Folkfrontsregeringen – ett samarbete mellan socialister och mittenpolitiker, som under en tid erhöll stöd av Kommunistpartiet – från juni 1936 till juni 1937. Tog intryck av Franklin Roosevelts New Deal men den franska statens ekonomiska problem gjorde att den tänkta reformpolitiken endast kunde genomföras i begränsad utsträckning. Arresterades av Vichyregimen men den följande rätte-

gången fick avbrytas då Blum försvarade sig alltför effektivt och han istället sattes i koncentrationslägret Buchenwald utanför Weimar. Var fortsatt politiskt aktiv även efter kriget under den Fjärde republiken.

Lèon Blum 1927. [Källa: [Gallica Digital Library](#)]

[10] Den franska texten lyder:

”Dans les régions occupées de la France, le Reich allemand exerce tous les droits de la puissance occupante. Le Gouvernement français s’engage à faciliter par tous les moyens les réglementations relatives à l’exercice de ces droits et à la mise en exécution avec le concours de l’Administration française. Le Gouvernement français invitera immédiatement toutes les autorités et tous les services administratifs français du territoire occupé à se conformer aux réglementations des autorités militaires allemandes et à collaborer avec ces dernières d’une manière correcte.”

Se även <http://mjp.univ-perp.fr/france/1940armistice.htm>

[11] Mot detta påstående kan förstås invändas att Daladier i den rådande situationen, då den politiska temperaturen vreds upp dag för dag, inte ansåg

sig ha något reellt handlingsalternativ. Det var för Frankrike av avgörande betydelse, inte minst militärt, att vänskapen med Storbritannien inte riskerades vilket ett ifrågasättande av Chamberlains linje kunde ha medfört. Daladier kunde heller inte förutse att den brittiska premiärministern snart skulle ersättas med den betydligt tuffare Winston Churchill.

[12] Journalfilm som visar Chamberlains hemkomst från mötet i München: <https://www.youtube.com/watch?v=SetNFqcayeA>

[13] Numera torde Charles de Gaulle vara erkänd som en av 1900-tal-ets viktigaste politiker, inte bara i Frankrike. Hans politiska hållning kännetecknades av mod och långsiktighet kombinerad med moralisk principfasthet. Någon radikal person var han förvisso inte men han insåg – i likhet med författaren och vänstermannen Jean-Paul Sartre – att Algeriet hade rätt till oberoende och genomdrev 1961 som högerrepublikan denna antiimperialistiska politik. Det sägs att de Gaulle är den enda moderna franska president (kanske tillsammans med den nyttillträde Macron) om vilken det inte är känt att han höll sig med älskarinnor. Kanske nöjde han sig, förutom sin hustru Yvonne, med att vara första älskare åt franska Marianne.

Paret de Gaulle fick tre barn: Philippe de Gaulle (f. 1921), amiral och senator;

Élisabeth de Gaulle (1924-2013); och Anne de Gaulle (1928-1948). Dottern Anne led av Downs syndrom och dog tidigt. Hon ligger begravd bredvid sina föräldrar på kyrkogården i byn Colombey-des-Deux-Églises där makarna de Gaulle bodde.